

Центральноукраїнський національний технічний університет
(повне найменування закладу вищої освіти)

Економічний факультет
(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

Кафедра «Економіка, менеджмент та комерційна діяльність»
(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущена до захисту»
Зав. кафедри ЕМКД
канд. екон. наук., доцент

_____ Тетяна РЯБОВОЛИК

«20» грудня _____ 2024 р.
(протокол засідання кафедри ЕМ та КД
№7 від «20» грудня 2024 р.)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на другому (магістерському) рівні вищої освіти
на тему:

**«Розвиток молодіжного підприємництва у сфері сільського господарства
на основі італійського досвіду»**

Виконала: здобувач вищої освіти
на другому (магістерському) рівні
ОПП «Організація комерційної діяльності»
спеціальності 076 «Організація комерційної
діяльності у сфері послуг та торгівлі»
група ОКД-23М

_____ Ельміра Петрівна Олійник
«20» грудня _____ 2024 р.

Керівник канд. екон. наук., доцент
_____ Глона Олександрівна Андрощук
«20» грудня _____ 2024 р.

Рецензент: канд. екон. наук., доцент
_____ Людмила Дмитрівна Запирченко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	8
1.1. Основи, поняття та особливості розвитку молодіжного підприємництва в аграрній сфері.....	8
1.2. Роль та важливість молодіжного підприємництва для економічного розвитку аграрного сектору країни.....	13
1.3. Світовий та український досвід молодіжного підприємництва в аграрній сфері.....	17
РОЗДІЛ 2. ІТАЛІЙСЬКИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	27
2.1. Економічні та соціальні аспекти діяльності аграрного сектору в Італії.....	27
2.2. Аналіз успішних кейсів молодіжного підприємництва в італійському сільськогосподарському секторі.....	35
2.3. Аналіз вітчизняного досвіду підтримки молодіжного підприємництва в аграрному секторі: компаративістика з Італією.....	36
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІТАЛІЙСЬКОГО ДОСВІДУ	46
3.1. Теперішній стан, виклики та проблеми молодіжного підприємництва в сфері сільського господарства України.....	46
3.2. Рекомендації щодо посилення державної підтримки молодіжного підприємництва України в сучасних умовах: адаптація італійського досвіду щодо державних програм з підтримки молодіжного підприємництва.....	58
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Розвиток підприємництва серед молоді є важливим інструментом поживлення економіки, особливо в сільськогосподарському секторі, де нові ідеї, інновації та модернізація можуть посприяти вирішенню соціальних та економічних проблем.

Молодіжне підприємництво – важливий фактор соціально-економічного розвитку будь-якої держави. Участь молоді у підприємницькій діяльності в сільському господарстві сприяє інноваціям, модернізації та зростанню регіональної конкурентоспроможності в аграрному секторі. Особливо цікавим є досвід Італії, країни з розвиненим аграрним сектором, де підтримка молодіжного підприємництва стала пріоритетом національної політики.

Не секрет, що молоді в Україні важко розпочати бізнес у сільській місцевості, оскільки молоді люди стикаються з такими проблемами, як брак досвіду, обмежений доступ до ресурсів та фінансування, недостатня підтримка бізнесу з боку держави та ризики пов'язані з військовими діями на території країни.

Італія ж є прикладом країни, в якій агробізнес активно підтримується за допомогою молодіжних ініціатив, таких як кооперативи та стартапи, які мають доступ до грантів та технічної підтримки, реформування освітніх програм.

Італія посідає перше місце серед інших країн Європейського союзу по підтримці та розвитку молодіжного підприємництва. Ця країна продемонструвала успішні приклади залучення молоді до агробізнесу, зокрема, за рахунок розвитку сільського господарства, надання грантів, доступу до пільгових кредитів та створення сприятливих умов для реалізації освітніх програм для молодих підприємців (як в школах, так і у ЗВО). Ці інструменти сприяють сталому сільському господарству та формуванню покоління сучасних фермерів, здатних ефективно реагувати на сучасні проблеми та виклики часу. Такий досвід можна використовувати в якості моделі для реалізації аналогічних стратегій в Україні. Адже, розвиток

молодіжного підприємництва в аграрному секторі також є перспективною сферою для економіки України, але цей процес стикається з багатьма проблемами, деякі з них були наведені вище, серед них: недостатня фінансова підтримка, обмежений доступ до сучасних технологій, відсутність комплексних програм стимулювання та освітніх програм. Вивчення та подальше впровадження італійського досвіду дозволить врахувати особливості українського аграрного середовища, створити ефективну модель підтримки молодіжного підприємництва.

Актуальність цієї теми багато в чому визначається з об'єктивно важливою роллю молодіжного підприємництва в сучасній ринковій економіці сталого типу. Підприємництво - важливий компонент і незамінний елемент ринкової економіки, це частина механізму конкуренції.

Розвиток молодіжного підприємництва в сільськогосподарському секторі є важливим фактором, що забезпечує сталий розвиток сільського господарства, захист сільських територій та посилення економічної активності молоді. Декомунізація, зміна клімату та проблеми сучасних ринків вимагають, щоб сільське господарство впроваджувало інноваційні підходи та технології, які найкраще реалізуються за допомогою молодіжних ініціатив.

В Україні проблема розвитку молодіжного підприємництва в сільському господарстві так і залишається майже не вирішеною. Запозичення передового досвіду європейських країн, особливо Італії, може допомогти Україні створити ефективні механізми допомоги молодим підприємцям, які сприяють модернізації сільськогосподарського сектору, збільшенню зайнятості молоді та скороченню міграції із сільських районів.

Отже, актуальність цього дослідження визначається необхідністю вироблення нового підходу до підтримки молодіжного підприємництва в аграрному секторі України, заснованого на італійському досвіді підвищення ефективності агробізнесу та сталого розвитку сільських районів.

Мета дослідження – вивчити та дослідити італійський досвід сприяння розвитку молодіжного підприємництва у сфері сільського господарства та

продемонструвати можливість адаптації даного досвіду в Україні для заохочення активної участі молоді у сільськогосподарській сфері та підвищення її ефективності. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати поточний стан підприємництва здійснюваного молоддю в сільськогосподарському секторі України.
2. Проаналізувати поточний стан підприємництва здійснюваного молоддю в сільськогосподарському секторі Італії.
3. Дослідити та проаналізувати італійський досвід підтримки та стимулювання молодіжного підприємництва в сільськогосподарському секторі.
4. Порівняти українські та італійські підходи до підтримки молодіжного підприємництва.
5. Виявити та обґрунтувати пропозиції щодо адаптації італійського досвіду в реаліях України.

Об'єктом дослідження виступає поточний стан та процес розвитку молодіжного підприємництва у сфері сільського господарства в Україні та Італії. Предметом - інструменти, підходи та методи розвитку молодіжного підприємництва в сільськогосподарському секторі, зокрема механізми державної підтримки, що використовуються Італією, фінансові стимули, освітні ініціативи та інноваційні технології, а також можливість їх впровадження та адаптації до українських умов.

В даному дослідженні використано комплекс методів, що включають в себе системний і ґрунтовний аналіз поставленої проблеми.

Для вивчення наукової літератури та статистичних даних, пов'язаних із розвитком молодіжного підприємництва в аграрному секторі України та Італії були застосовані методи аналізу та синтезу.

Соціологічні методи використовуються для вивчення поглядів та думок молодих підприємців, непрацевлаштованої молоді та експертів

агропромислового комплексу на можливості та перешкоди для розвитку агробізнесу.

Для порівняння досвіду підтримки молодіжного підприємництва України та Італії, визначення їх спільних рис та відмінностей застосовується порівняльний аналіз. А для розробки пропозиції, щодо вдосконалення вже існуючих механізмів підтримки молодіжного підприємництва в аграрному секторі України на основі італійського досвіду, застосовувалися методи моделювання.

Практична значущість цього дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для покращення бізнес-середовища в аграрному секторі України, сприяння молодіжному підприємству та сталому розвитку сільських територій. А також в аналізі можливостей, способів та ризиків адаптації успішного італійського досвіду підтримки молодіжного підприємництва в аграрній сфері для українських реалій.

Наукова значущість даного дослідження полягає в генеруванні нових та вдосконаленні вже набутих знань, які сприятимуть розвитку теорій молодіжного підприємництва, адаптації міжнародного досвіду до українських реалій та розробці міждисциплінарних підходів до вирішення існуючих проблем в аграрному секторі. Дослідження слугуватиме основою для подальших наукових розвідок у сфері підприємництва та сталого розвитку.

Результати кваліфікаційної роботи обговорювалися на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентна модель інноваційного розвитку економіки України», підтвердженням чого виступає опублікована публікація на тему: «Розвиток молодіжного підприємництва у сфері сільського господарства на основі італійського досвіду».

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1 Основи, поняття та особливості розвитку молодіжного підприємництва в аграрній сфері

За Йозефом Шумпетером, австро-американським економістом й соціологом, бути підприємцем – це «означає, робити не те, що роблять інші, й робити не так, як роблять інші» [1]. Підприємництво – це здійснення сміливих, важливих та складних проєктів; це готовність взяти на себе ризик, пов'язаний з реалізацією нових ідей. Саме підприємництво, яке асоціюється з поняттями «динамізм», «ініціатива», «сміливість», перетворює в реальність нові цікаві ідеї [2].

Молодь є тією категорією населення країни, від якої безпосередньо залежить розвиток країни, тобто вони – це, насамперед, той ресурс, який сприяє підвищенню рівня зайнятості серед працездатного населення, створенню нових робочих місць та покращенню економічного становища країни. Молодь має необхідний потенціал, реалізація якого в найближчому майбутньому дозволить значно покращити соціально-економічне становище суспільства.

На сьогоднішній день молодіжне підприємництво є важливою складовою економіки, оскільки сприяє розвитку інновацій, допомагає створювати нові робочі місця та підтримувати соціально-економічну стабільність, в особливості в аграрному секторі. Для України аграрний сектор був і залишається одним із найважливіших секторів економіки, саме тому участь молоді у підприємницькій діяльності у цій сфері має стратегічне значення для країни.

Молодіжним підприємництвом вважають підприємницьку діяльність, яку ініціюють, здійснюють та розвивають особи віком до 35 років. В сфері сільського господарства це означає організацію фермерських підприємств,

вирощування сільськогосподарських культур, рослинництво, тваринництво, переробку продукції, стартапи в галузі агротехнологій, участь у постачанні продовольства тощо.

Процес розвитку молодіжного підприємництва (рис. 1.1) базується на загально визнаних принципах підприємництва таких, як вільний вибір діяльності на добровільних засадах, залучення до підприємницької діяльності майна і коштів юридичних осіб і громадян; вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, встановлених законодавством; вільний найм працівників; самостійне здійснення підприємцем (юридичною особою) зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Рисунок 1.1 - Схема процесу розвитку молодіжного підприємництва

Джерело: складено за матеріалами [3]

Сільськогосподарське підприємництво має свої особливості, які зумовлені впливом природних, економічних, соціальних та політичних

факторів, циклічністю виробничого процесу, сезонною залежністю та ризиками, пов'язаними з погодними умовами.

Основними принципами вільного розвитку агропідприємництва є: використання різних форм власності, господарювання та масштабів підприємництва; пріоритетний розвиток малих форм господарювання; збереження та раціональне використання існуючої матеріально-технічної бази виробництва продовольства.

Перший принцип передбачає розвиток агропідприємництва на основі всіх форм власності, включаючи державну, колективну та індивідуальну. Це відповідає програмі роздержавлення і приватизації та забезпечує більш стабільну основу для підприємництва в ринковому середовищі.

Суть другого принципу полягає в необхідності поєднання різних форм організації підприємницької діяльності. А саме: кооперативи, сімейні фермерські господарства та особисті селянські господарства.

Третій принцип розвитку підприємництва враховує концепцію демонополізації та об'єднує суб'єкти господарювання різних розмірів, незалежно від їхньої організаційної форми. Це великі, середні та малі сільськогосподарські підприємства, селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства, особисті підсобні господарства міських жителів та кооперативи.

Четвертим принципом розвитку підприємництва є широке залучення до нього громадян на основі прискореного розвитку дрібного аграрного підприємництва з дотриманням оптимальних співвідношень різних типорозмірів господарств.

П'ятий принцип розвитку підприємництва передбачає сприяння поглибленню спеціалізації й розширенню кооперації. Підприємництво тісно пов'язане з професіоналізмом, ґрунтується на ньому, по-роджує і поглиблює його. Професіоналізм, у свою чергу, породжується спеціалізацією праці й сприяє її поглибленню. Поглиблення спеціалізації з метою збереження виробничо-технічних зв'язків потребує розвитку і розширення кооперації.

Шостим принципом розвитку підприємництва є збереження та більш ефективного використання існуючої матеріально-технічної бази у виробництві харчових продуктів. Розвиток малого підприємництва вимагає створення нової дрібнотоварної матеріально-технічної бази виробництва. [4]

В свою чергу молодіжне підприємництво в сфері сільського господарства має свої принципи розвитку:

Ініціатива та інновації: молоді підприємці доволі часто пропонують та застосовують нові ідеї та технології в аграрному секторі, сприяючи тим самим його модернізації та підвищенню ефективності. До прикладу, цифрові технології, такі як Інтернет речей (IoT) та штучний інтелект, можуть бути використані для оптимізації виробничих процесів та підвищення врожайності.

Пристрої та об'єкти з вбудованими датчиками, підключаються до платформ Інтернету речей, які об'єднують дані з різних пристроїв і застосовують аналітику для обміну найціннішою інформацією з додатками, розробленими для задоволення конкретних потреб.

Технологічні досягнення в сільськогосподарській галузі задовольняють дедалі більший попит на автоматизацію, цифровізацію та екологічну раціональність фермерських господарств. Новітні тенденції в сільському господарстві знаменують перехід до розумного землеробства й ефективного використання часу та ресурсів з одночасним зменшенням втрат врожаю. Розумне землеробство – це перспективна концепція, за якої у веденні сільського господарства використовуються такі технології, як інтернет речей (IP), комп'ютерний зір і штучний інтелект (ШІ).

Наразі виділяють два основних напрямки розвитку штучного інтелекту:

- Спадний або семіотичний – передбачає створення експертних систем та систем логічного висновку, які імітують високорівневі психологічні процеси.
- Висхідний або біологічний – вивчення нейронних мереж та еволюційних обчислень, що сприяє створенню біокомп'ютеру або нейрокомп'ютеру.

Роботи та дрони прискорюють автоматизацію ферм, замінюючи ручну роботу на фермі, наприклад збір фруктів, знищення бур'янів або дощування. Знімки з безпілотників і супутників у поєднанні з глобальною системою позиціонування (GPS) надають зображення полів, які мають високу роздільну здатність і враховують конкретну місцевість. Також пристрої IP, що працюють на базі сенсорних технологій, збирають дані про поле в реальному часі, що дозволяє фермерам ухвалювати рішення на підставі конкретних даних.

Крім того, повсюдне впровадження останніми роками точного землеробства й землеробства в закритому просторі (indoor farming) сприяє розвитку IP у веденні сільського господарства. Основна увага зосереджена не лише на поліпшенні загальної якості та кількості сільськогосподарських культур і удосконаленні управління тваринництвом, а й на досягненні кінцевої мети у вигляді екологічно раціонального майбутнього.[5]

Освіта та компетентність: Сучасне молодіжне підприємництво в аграрному секторі ґрунтується на глибоких знаннях та навичках, отриманих завдяки професійній освіті та практичному досвіду. Це включає в себе розуміння агрономії, економіки, бізнес-адміністрування та маркетингу, які є важливими для ведення успішного аграрного бізнесу.

Підтримка та співпраця: Розвиток молодіжного підприємництва в аграрній сфері потребує підтримки з боку держави, місцевих громад та бізнес-структур. Це може включати доступ до фінансування, участь у грантових програмах, менторство та створення сприятливих умов для ведення бізнесу в сільській місцевості. [6]

Сталий розвиток та соціальна відповідальність: представники молодіжного підприємництва в аграрному секторі повинні враховувати принципи сталого розвитку та забезпечувати екологічну безпеку та соціальну справедливість. Мається на увазі, що молодіжне підприємництво включає в себе відповідальне використання природних ресурсів, збереження біорізноманіття та підтримку місцевих громад.

Глобальне мислення та адаптивність: у сучасному світі молоді підприємці повинні бути готовими до міжнародної конкуренції, адаптуватися до мінливих ринкових умов та переймати передовий досвід інших країн.

1.2. Роль та важливість молодіжного підприємництва для економічного розвитку аграрного сектору країни

За прогнозами дослідників, до 2050 року населення світу збільшиться до 9 мільярдів, при цьому молодь (у віці 15-24 років) становитиме близько 14%.

Молоді люди більш активні, пристосовані до змін та здатні адаптуватися до різних ситуацій, а також молоді набагато легше набути нових навичок ніж людям більш старшого віку. Успішна реалізація бізнес-ідей, ефективне управління, значні можливості, які важливі для отримання конкурентної переваги в сучасній економіці. Кожна навичка є основою розвитку підприємця та сприяє його особистому та професійному розвитку. Основні навички успішного молодого підприємця зображені на рис. 1.2.

Рисунок 1.2 - Основні навички успішного молодого підприємця

Джерело: складено за матеріалами [7]

В свою чергу, сільська молодь – це майбутнє глобальної продовольчої та економічної безпеки. [8]

Підприємництво здійснюване молоддю має всі шанси стати рушійною силою у вирішенні соціально-економічних проблем як в Україні, так і в інших країнах світу. Серед них – зниження рівня безробіття та створення кваліфікованих робочих місць. Для того, щоб розширити можливості та вплив цього виду бізнесу, необхідно на повну використовувати його потенціал.

Молодь є найефективнішою частиною суспільства, яка швидко реагує на більшість змін в усіх сферах життя та ефективно використовує свої переваги. Вони ефективно використовують свої переваги. Тобто, молодь набагато більше схильна і здатна займатися підприємницькою діяльністю, ніж інші вікові групи.

Водночас молодіжний бізнес є найскладнішим сектором і потребує значної уваги як на місцевому, так і на національному рівнях.

Правильно сформована державна політика направлена на розвиток молодіжного підприємництва призведе до фінансового зростання та посилення інвестиційної привабливості як регіонів так і країни в цілому. [9]

На сучасному етапі молоде покоління стикається з низкою проблем при створенні молодіжних підприємств. Вони стикаються з низкою проблем. Ці виклики стосуються як фінансових, так і освітніх аспектів. До них відносяться високі податки та відсоток кредитів, недостатній об'єм стартового капіталу, обмежений рівень фінансових та виробничих відносин, що обумовлене нетривалим терміном власної роботи та недостатньою кількістю навичок, обмежені фінансові та промислові зв'язки. [9]

Для подолання цих та багатьох інших труднощів необхідні термінові заходи з боку держави. З огляду на наступні факти молодь або зовсім непоінформована про існуючі методи підтримки або має низький рівень обізнаності.

Необхідне проведення різноманітних семінарів, конференцій, заходів, конкурсів, створення інформаційної інфраструктури у вищих навчальних

зкладах щодо молодіжних бізнес-проектів. Необхідно залучати якомога більше молодих людей до організації конкурсів та створення інформаційної інфраструктури у вищих навчальних закладах.

Як відомо, на сьогоднішній день сільська місцевість потерпає від відтоку молоді до міста. Це зумовлено двома найважливішими причинами - обмеженими можливостями працевлаштування та отриманням професійної освіти.

Тому, доцільним в сучасних умовах, є розширення перспектив та збільшення дії молодіжного виду бізнесу, що обумовлює необхідність застосування його потенціалу, особливо в аграрній сфері. Молодь залучає до малого та середнього бізнесу ті можливості, котрі можуть зробити його успішним. У них більше шансів зробити кар'єру у цій сфері, що пов'язано з орієнтацією молодих людей на успіх, ініціативністю, мобільністю, схильністю до ризиків, здатністю вчитися та перепрофілюватися, бажанням пізнавати нове тощо. [9]

Створення можливостей для сільської молоді через підприємництво допомагає запобігти міграції молодих людей до міст. Можливості для самореалізації та стабільного доходу в рідному середовищі сприяють збереженню людського капіталу в сільській місцевості.

Молоді підприємці приносять у сільське господарство нові технології та ідеї. Вони можуть впроваджувати сучасні сільськогосподарські технології, автоматизацію та цифрові інструменти для моніторингу та управління своїми фермами, а також підвищувати ефективність та прибутковість сільського бізнесу.

Нові бізнеси створені молоддю залучають інвестиції та сприяють розвитку сільської інфраструктури. Підприємці можуть інвестувати в сфери, як і покращують рівень життя в сільській місцевості, такі як будівництво, логістика та транспортні мережі.

Молодіжне підприємництво сприяє розвитку громади через організацію різноманітних ініціатив та проектів, які покращують якість життя в селі.

Молодь може брати участь у соціальних проектах, природоохоронних заходах та волонтерських рухах, які згуртовують громаду та підвищують її активність.

Молоді підприємці можуть розвивати діяльність, яка сприяє збереженню культурної спадщини села, наприклад, туризм, органічне землеробство та реставрацію народного мистецтва. Це не лише зберігає традиції, але й перетворює їх на економічно-життєздатний бізнес.

Існує кілька ключових факторів, які стимулюють або гальмують розвиток молодіжного підприємництва в аграрному секторі:

Доступ до фінансування: молоді підприємці часто стикаються з проблемами в отриманні стартового капіталу або кредитів для започаткування аграрного бізнесу. Відсутність необхідної фінансової підтримки є одним з основних факторів, що стримують розвиток молодіжного підприємництва.

Освіта та навчання: низький рівень знань з менеджменту, технологій вирощування та переробки обмежує можливості молодих людей успішно розвивати свій бізнес. Професійно-технічна освіта може стати важливим фактором зміцнення молодіжного підприємництва.

Державна підтримка: наявність програм державної підтримки, що пропонують гранти, субсидії та податкові пільги для молодих агро-підприємців, може відігравати важливу роль у стимулюванні розвитку цього сектору.

Для багатьох молодих людей агро-підприємництво є привабливою сферою з кількох причин:

Соціальна відповідальність: багато молодих підприємців хочуть зробити свій внесок у сталий розвиток сільських територій, покращити екологічний стан сільського господарства та вплинути на якість життя в суспільстві.

Перспективи ринку: попит на продукти харчування зростає разом зі збільшенням населення планети, і в аграрному секторі існують значні можливості для розвитку.

1.3. Світовий та український досвід молодіжного підприємництва в аграрній сфері

Досвід світової спільноти та практика ведення бізнесу свідчать, що одна з найважливіших ознак розвиненої ринкової економіки – це наявність системи малого та середнього підприємництва. Молодіжний підприємство є найбільш динамічним елементом у структурі національної економіки, що постійно змінюється.

Набутий досвід та позитивні результати розвитку молодіжного підприємництва в країнах, які пройшли етап реформування економічних систем, свідчать про те, що воно є одним із засобів створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами та послугами. [10]

Молодіжне підприємство виділяють як особливий сектор бізнесу, оскільки, на відміну від інших видів підприємництва, воно має яскраво виражені сильні та слабкі сторони в своїй характеристиці (таблиця 1.1) [11].

Таблиця 1.1 - Сильні та слабкі сторони молодіжного підприємництва

Сильні сторони	Слабкі сторони
Потенційна здатність молодих людей витримувати високі як трудові, так і нервові навантаження, котрі постійно супроводжують підприємницьку діяльність, особливо на початкових етапах	Проблема формування стартового капіталу
	Недостатня кількість особистих контактів у сфері бізнесу та у державно-управлінських структурах
Схильність молоді до ризиків	Незначний соціальний досвід
Висока інноваційна активність та здатність до інноваційного мислення	Відсутність ділової репутації
Здатність до постійного та систематичного оновлення своїх підприємницьких знань та вмінь у відповідності до мінливих вимог ринкової економіки	Недостатній рівень вмінь застосування економічних законів та механізмів у практиці
Високий рівень мобільності, гнучкість доходів, швидкість реакції при освоєнні ринку	Спокуса відійти до тіньового бізнесу; незахищеність від впливу кримінальних структур

Джерело: складено за матеріалами [11]

Отже, зазначені вище ознаки визначають основні виклики у підтримці молодіжного підприємництва: розвиток його сильних сторін та подолання слабких сторін.

На сайті Eurostat та Укрстат доступна детальна інформація про економічні показники, пов'язані з молодіжним підприємництвом, розглянемо та порівняємо економічні показники діяльності молодіжного підприємництва в Італії та Україні в таблиці. Порівнюватимемо дані взяті за 2023 та 2022 роки, оскільки поточний 2024 рік ще не завершився і дані в повному обсязі недоступні. [12, 13] (Додаток А)

Аналізуючи дану таблицю (Додаток А) можна виділити наступне:

За даними Укрстату станом на 2023 рік в Україні налічується 15,964 діючих підприємств, з яких 83.5%—фізичні особи-підприємці (ФОП), а особи-підприємці у віці до 30 років складають 5-7% від загальної кількості ФОПів. За 2022 рік в Україні кількість діючих підприємств становить 15,318. Молодіжне підприємництво становить близько 5-7% від загальної кількості ФОПів.

В Італії кількість підприємств за 2022-2023 роки становить 4.4 мільйона. З них приблизно 99% — це малі та мікропідприємства, що також є типовою характеристикою європейського бізнесу, а молодь складає близько 20–25% підприємців від загальної кількості.

Точних даних про українську молодь, яка очолює підприємства немає, але можна припустити, що значна частина молодіжного підприємництва припадає на сектор інформаційних технологій, послуг і торгівлі.

В Італії молодіжне підприємництво (віком до 35 років) становить близько 20-25% серед підприємців, особливо в сільському господарстві, туризмі та творчій індустрії.

Також в обох країнах молодіжне підприємництво активно розвивається в сфері сільського господарства.

В Україні малий і середній бізнес забезпечує 15-18% ВВП як в 2022, так і в 2023 роках, що є середнім показником. Цьому сприяє невеликий обсяг продуктів і послуг через обмежені можливості розробки, а також через

економічну нестабільність спричинену агресивними військовими діями та недостатню підтримку стартапів.

В Італії внесок малих і середніх підприємств, станом на 2022 та 2023 роки, становить понад 40% ВВП, що свідчить про значний економічний вплив, але в свою чергу це спричиняє високу конкуренцію серед підприємств в сфері малого бізнесу.

Станом на 2022-23 роки в Україні підприємництво залучає в основному працівників в промисловість (29,2%) і торгівлю (5,9%), демонструючи залежність від традиційного сектора. Молодіжне підприємництво охоплює лише 3-4% загальної зайнятості. Основні галузі — також торгівля та послуги, що не є високорентабельним.

В Італії понад 70% зайнятих у сфері підприємництва працюють у сфері послуг, що характерно для країн з розвинутою економікою. Ця статистика залишилася незмінною з 2022 року, тобто є актуальною і на 2023 рік.

Отже, виходячи з інформації викладеної в таблицях та її аналізу, можна дійти до висновку, що Україна значно поступається Італії за рівнем молодіжного підприємництва та економічним впливом. Поліпшення ситуації вимагає більш широкої підтримки ініціатив, розвитку фінансових засобів та інструментів і стабілізації економіки. Італія, з іншого боку, демонструє ефективну інтеграцію молоді в економічну систему за допомогою розвитку малого бізнесу, що може служити прикладом для України.

Серед успішних прикладів світових молодіжних аграрних ініціатив можна виділити:

- Європейський Союз: Молодіжні кооперативи – у багатьох європейських країнах створення кооперативів є поширеною формою молодіжного підприємництва в аграрному секторі. Об'єднуючи молодих фермерів для спільного ведення бізнесу, це може призвести до зниження виробничих витрат та підвищенню конкурентоспроможності. До прикладу, програма «Cooperative Youth» в Італії спрямована на підтримку молодіжного підприємництва шляхом розвитку кооперативів у різних секторах економіки,

зокрема в сільському господарстві. Програма заохочує молодих підприємців об'єднувати зусилля для створення спільних підприємств, зменшення витрат, обміну досвідом та підвищення ефективності сільського господарства.

А у французьких кооперативах працює близько 520 000 осіб, а їхній річний кооперативний оборот в середньому становить 77-80 млрд євро, що становить близько 60% сільськогосподарської продукції. Існує 3 500 сільськогосподарських кооперативів, які займаються переробкою та збутом продукції. Багато кооперативів також надають послуги зі штучного запліднення великої рогатої худоби. На кооперативи припадає найбільша частка продажів зернових (67-70%), до 65% продажів свинини і більше половини продажів молока. На переробні кооперативи у Франції припадає 40-45% загального обсягу виробництва харчової промисловості.

У Франції діє спеціальний податковий режим для сільських виробників, за якого вони сплачують незначні податки або взагалі не сплачують їх. Якщо агровиробник купує певне обладнання, наприклад, комплект механізованої сільськогосподарської техніки для боротьби з бур'янами, то 40% його вартості покривається державою. Податки також компенсуються, коли фермери наймають стажерів. Крім того, існує так званий податковий кредит: якщо фермер має сплатити 10 000 євро податків, він сплачує лише 6000 євро, а решту отримує як компенсацію. Французькі фермери мають право на кредит під 2% річних. Спеціальні кредити доступні для придбання сільськогосподарської техніки. Компанія, що продає техніку, домовляється з банком про надання власного кредиту під 2-3%. Фермеру не потрібно сплачувати відсотки за перший рік, і ці відсотки погашаються протягом наступних трьох років. Фермеру не потрібно відвідувати банк, а компанія бере на себе всю необхідну паперову роботу. Франція підтримує органічне сільське господарство. Окрім базових субсидій на обладнання та податки, держава покриває витрати на сертифікацію органічних виробників протягом перших двох-трьох років перехідного періоду.

В сусідній для України Польщі ж фермерські господарства площею від

3 га до 30 га отримують субсидії в рамках програми розвитку сільських територій у Польщі. Субсидії у розмірі 150 євро на кожен гектар, на озеленення (71 євро на гектар), вирощування картоплі (400 євро на гектар), хмелю (480 євро на гектар) та овочів (400 євро на гектар). Молоді фермери отримують від держави додатково 100 євро на гектар. Існує також програма, яка здешевлює придбання обладнання та техніки до 80%. Кредити можна погашати протягом періоду до 25 років під 3-5% річних. [14]

Програма Erasmus+ підтримує молодіжний обмін та освіту, включаючи спеціальні можливості для молодих фермерів та ентузіастів аграрної сфери господарства. Молодь може відвідати інші країни ЄС, щоб перйняти нові методи ведення сільського господарства, обмінятися досвідом та взяти участь в спільних проектах.

САР (Common Agricultural Policy) (Спільна аграрна політика (САП)) – Спеціальні пільги для молодих фермерів. Спільна аграрна політика ЄС (САП) передбачає підтримку молодих фермерів шляхом надання додаткових субсидій та пільг. Для заохочення участі молоді в аграрному секторі САП надає молодим фермерам спеціальні пільги на ранніх стадіях їхніх проектів та доступ до земельних ресурсів.

- Індія: Стартапи в агротехнологічному секторі — в Індії молоді стартапи в аграрному секторі зосереджуються на технологічних рішеннях для фермерів. Наприклад, Agri-tech надає фермерам мобільні додатки, які дозволяють здійснювати моніторинг посівів, аналізувати стан ґрунту та прогнозувати погоду. Та інші програми.

Європейський союз активно сприяє переходу до органічного сільського господарства, яке є перспективною сферою діяльності для молоді. Європейські субсидії та гранти стимулюють розвиток органічного землеробства та дають можливість молодим підприємцям займатися екологічно чистим виробництвом і виходити на нові світові ринки.

Виходячи з досвіду країн Європейського Союзу та Америки, можна виділити такі механізми розвитку молодіжного підприємництва:

Таблиця 1.2 - Зарубіжний досвід підтримки молодіжного підприємництва

Форма підтримки	Механізм впровадження	Країна	Назва заходу
Благодійні фонди	Часткове або повне фінансування стартап-проектів.	Англія	«The Princess Youth Business International»
Студентські бізнес-клуби на базі університетів	Організація дискусійних клубів, проведення учбових курсів та тренінгів, консультації в різних сферах менеджменту й бізнесу	США	«University of Wisconsin Entrepreneurship Association», «GSB Entrepreneur Club», «HBS Entrepreneurship Club»
Бізнес-кампуси	Академічні курси з розширеною практичною частиною, котра присвячена розробці й реалізації бізнес-проектів	США	«Hinman Campus Entrepreneurial Opportunities Program», «The Austin Entrepreneurship Program at Weatherford Residential College»
Бізнес-інкубатори	Створені для полегшення реалізації бізнес-проектів підприємцям з малим досвідом роботи	Австралія, США, Швейцарія, Шотландія	«Dareb in Enterprise Centre Ltd», «Darden Business Incubator», «Student entrepreneurship project», «SUREstart Business Incubators»
Молодіжні дискусійні клуби	Створені для виховання підприємницької культури та навчання молоді мистецтву ведення бізнесу	США	«Collegiate Entrepreneurs' Organization»
Консультаційні студентські організації	Допомагають студентській спільноті складати бізнес-плани, консультують з фінансових, бухгалтерських та маркетингових питань	США	«Student Business Services»

Джерело: складено автором

За даними соціологів лише 8-10% молодих людей в Україні займаються підприємницькою діяльністю. Такий низький показник порівняно з розвиненими країнами світу зумовлений, насамперед, неефективністю вітчизняного законодавства, відсутністю дієвих програм сприяння малому бізнесу (що є поширеним явищем у європейських країнах) [15, с. 198], а також низьким рівнем громадської ініціативи та розуміння культури ведення бізнесу.

Молодіжне підприємництво в аграрному секторі набуває все більшого значення в Україні. Молоді українські фермери-підприємці поступово трансформують традиційне сільське господарство, впроваджуючи інноваційні підходи, сучасні технології та екологічно чисті методи виробництва та переробки.

Причин, по яким розвиток українського молодіжного підприємництва в сфері сільського господарства значно поступається зарубіжному досвіду, декілька. До них відносять:

- Брак освітніх програм. Незважаючи на деякі ініціативи, молоді фермери часто не мають доступу до якісної освіти та тренінгів з агробізнесу, інновацій та фінансового менеджменту. В освітніх закладах бракує викладачів та спеціалізованих програм, які б готували молоде покоління підприємців, здатних вести бізнес в сучасних умовах стикаючись з проблемами сьогодення та успішно вирішуючи їх.

- Доступ до фінансових послуг. Молоді фермери часто не мають необхідного стартового капіталу для започаткування бізнесу, а без належної застави важко отримати кредит. У багатьох випадках банки не готові кредитувати молодих людей без достатнього досвіду або ресурсів. А також військовий збройний конфлікт, який триває на території української держави з весни 2014 року, він зменшив зарубіжні інвестиції, особливо у стартапи.

- Війна в Україні. Вона суттєво вплинула на молодіжне підприємництво, зокрема ускладнила умови для започаткування та ведення бізнесу. Війна призвела до руйнування інфраструктури, втрати ресурсів та

територій, проблем з постачанням, втрати ринків та цінних професійних кадрів.

Хоч розвиток молодіжного аграрного підприємництва суттєво повільніший на відміну від зарубіжного, але він є. Україна вже має кілька ініціатив, спрямованих на підтримку молодих фермерів та їхнього підприємництва – це Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який надає фінансову допомогу молодим фермерам у вигляді грантів та пільгових кредитів. Молоді фермери можуть отримати доступ до коштів, необхідних для розвитку свого бізнесу, придбання техніки та насіння, інфраструктурних проектів тощо. Це дає змогу молодим підприємцям покращити свої показники та впроваджувати інновації.

Програма USAID «Агросільрозвиток», яка фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) і спрямована на підтримку малого та середнього агробізнесу в Україні, включаючи молодих підприємців. Вона пропонує фінансування, навчальні програми, а також консультації з управління бізнесом.

Українська молодь активно впроваджує інновації в аграрному секторі та активно розвиває стартапи, які створюють цифрові рішення для агросектору, такі як мобільні додатки для моніторингу стану полів, аналітичні платформи для прогнозування врожайності та автоматизації фермерських господарств.

Також молоді фермери створюють крафтові ферми, що спеціалізуються на виробництві органічних продуктів, таких як кисломолочні продукти, мед та м'ясо. Ці продукти є високоякісними та екологічно чистими і стають все більш популярними як в Україні, так і за кордоном.

На підставі наведеної вище інформації доречно зробити наступні висновки:

Поточний розвиток молодіжного підприємництва характеризується низькою часткою сільського господарства. Підвищення темпів економічного розвитку в аграрному секторі майже неможливе без ефективної аграрної політики, яка буде сприяти створенню сприятливих умов для розвитку

підприємництва. З цією метою необхідно встановити об'єктивні економічні закони розвитку підприємництва в секторі та підвищити ефективність заходів державної підтримки сільського господарства.

Значна кількість молодих людей цікавиться підприємницькою діяльністю. Однак через відсутність справжніх механізмів підтримки у цій сфері більшість їхніх початкових проєктів або занепадають через короткий час, або повністю припиняють свою діяльність, або ж вони опиняються на нелегальній стороні бізнесу. Крім того, молодь дуже потребує теоретичної підготовки, а також розвитку їх практичних навичок. У свою чергу, суспільство має заохочувати молодь до відкриття власної справи, адже це насамперед в його інтересах. Тому що, за рахунок поширення молодіжного підприємництва, створюються додаткові робочі місця, підвищується рівень освіченості суспільства, покращується інфраструктура країни та зміцнюється економіка регіону та держави в цілому.

З метою формування молодіжного підприємництва на сьогодні необхідно:

- організувати профільну підготовку, навчати новій базі з метою залучення молодих людей до ведення бізнесу;
- створювати та поширювати заходи для масового залучення молоді до підприємницької діяльності;
- збільшити попит на підприємницьку діяльність серед молодого покоління;
- масово поширювати інформацію про державні програми розвитку молодіжного підприємництва;
- давати можливість в рамках навчання у вищих навчальних закладах проходження практик та стажувань в бізнесовій сфері. [9]

Розвиток молодіжного підприємництва слід розглядати як об'єктивну необхідність та реальність на сучасному етапі розвитку як зарубіжного так і українського суспільства. Тому він повинен займати особливе місце в системі

державної молодіжної політики та забезпечувати пріоритетну участь молодих людей у проекті.

Молодіжне підприємництво відіграє одну з найважливіших ролей в економічному розвитку аграрного сектору країни. Завдяки молодим підприємцям в сферу сільського господарства були впроваджені новітні технології, інноваційні підходи до ведення бізнесу та сучасні практики управління. Це сприяє підвищенню продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. До того ж, молодіжне підприємництво сприяє розвитку сільських територій та зменшенню відтоку молодого покоління з села в місто. Тому підтримка молодіжного підприємництва в аграрному секторі має стратегічне значення для сталого економічного розвитку країни, продовольчої безпеки та якості життя в сільській місцевості.

Світовий та український досвід підтримки молодіжного підприємництва в аграрній сфері, хоч і різняться між собою, та все ж сходиться в одному - активна участь молоді є важливим фактором модернізації та розвитку сільського господарства. Зарубіжний досвід свідчить, що багато країн світу створили сприятливі умови для того, щоб допомогти молодим фермерам-підприємцям впроваджувати підприємницькі інновації, підтримуючи їх через державні гранти, кредити та навчально-освітні програми. Український досвід, незважаючи на проблеми та виклики, які виникли через ряд причин перерахованих в першому розділі, також демонструє позитивну тенденцію розвитку програм підтримки та інвестування в молодіжні ініціативи.

Однак для того, щоб глобальні практики були успішними в Україні, необхідно покращити інфраструктуру, що є доволі складною задачею через військові дії, які тривають на території нашої держави, полегшити доступ до фінансування та підвищити рівень аграрної освіти. Належна підтримка молодіжного підприємництва може зробити значний внесок у сталий розвиток аграрного сектору та національної економіки загалом.

РОЗДІЛ 2

ІТАЛІЙСЬКИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

2.1. Економічні та соціальні аспекти діяльності аграрного сектору в Італії

Італія – середземноморська країна, яка має теплий сонячний клімат та родючі ґрунти, що активно сприяє розвитку аграрного сектору країни. Близько 90 відсотків території країни використовується для традиційного сільського господарства. Орні землі займають близько 35 % площі країни, тобто найбільшу частину території Італії, пасовища та луки – 19 %, виноградники, сади та оливкові гаї — 11%. [16]

Рівень самозабезпеченості Італії продуктами харчування становить 75%. Це пояснюється тим, що ґрунт менш родючий, ніж у сусідніх країнах, але завдяки сонячному клімату фермери можуть успішно обробляти поля і вирощувати багато сільськогосподарських культур. Сільське господарство добре розвинене на півночі і в основному зосереджене на Паданській рівнині. Майже все виробництво автоматизоване і механізоване.

Розглянемо економічні та соціальні показники діяльності аграрного сектору Італії в період з 2021 року по 2023 рік (таблиця 2.1)

Таблиця 2.1 - Економічні та соціальні аспекти діяльності аграрного сектору в Італії

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Валовий обсяг аграрного виробництва (млн євро)	64,3	71,5	73,5
В т.ч. молодіжне підприємництво від загального валового обсягу аграрного виробництва склало (млн євро)	12,86	14,3	14,7
Зайнятість у сільському господарстві (млн осіб)	0.87	0.85	0.83
Валова додана вартість (млн євро)	33,000	34,500	35,800

Джерело: складено за матеріалами [17-19]

Аналізуючи дану таблицю видно, що у 2021 році валовий обсяг аграрного виробництва Італії становив приблизно 64,3 мільярда євро за основними цінами, 12,86 мільярда євро від загального валового обсягу становило молодіжне підприємництво. Це включає сільське господарство, лісництво та рибальство.

У 2022 році загальний обсяг сільськогосподарського виробництва Італії досяг 71,5 мільярда євро, 14,3 мільярда євро від загального валового обсягу становило молодіжне підприємництво, що зробило її 3-ю за величиною в ЄС після Франції (97,1 мільярда євро) і Німеччини (76,2 мільярда євро).

Сільське господарство перетворило його на економіку. Згідно з аналізом Євростату, загальна вартість сільськогосподарської продукції в ЄС у 2022 році зросла на 19 % до 537,5 млрд порівняно з 2021 роком через зростання цін, хоча виробництво трохи знизилося.

Валовий обсяг аграрного виробництва Італії в 2023 році складав 73,5 мільярда євро, 14,7 мільярда євро від загального валового обсягу становило молодіжне підприємництво. Можна зробити висновок, що валовий обсяг аграрного виробництва (млн євро) в період за 3 роки демонстрував стабільний ріст.

Що стосується показника зайнятості у сільському господарстві, то ми можемо спостерігати спад, тобто люди не бажають працювати в аграрній галузі, що може спричинити занепад сільського господарства та відтік молодого населення з сільських територій.

Валова додана вартість навпаки демонструє покращення ситуації протягом трьох останніх років.

Як вже відомо, Італія — високорозвинена індустріально-аграрна країна, яка за обсягом промислового виробництва на межі XX-XXI ст. входить у число 10 найрозвиненіших країн світу.

Також додатково розглянемо структура аграрного сектора Італії з 2021 року по 2023 рік. (таблиця 2.2.)

Таблиця 2.2 - Структура аграрного сектора Італії (2021-2023)

Параметр	2021	2022	2023
Кількість фермерських господарств	1,100,000	1,100,000	1,100,000
Площа сільськогосподарських земель	12.6 млн га	12.6 млн га	12.6 млн га
Частка органічного виробництва	15%	16%	17%
Основні культури	Північна Італія: Зернові, соя, м'ясо та молочні продукти	Північна Італія: Зернові, соя, м'ясо та молочні продукти	Північна Італія: Зернові, соя, м'ясо та молочні продукти
	Південна Італія: Фрукти, овочі, оливки, виноград, тверда пшениця.	Південна Італія: Фрукти, овочі, оливки, виноград, тверда пшениця.	Південна Італія: Фрукти, овочі, оливки, виноград, тверда пшениця.

Джерело: складено за матеріалами [20-23]

Аналізуючи дану таблицю ми бачимо, що станом на період з 2021 року по 2023 рік в Італії налічується 1,1 млн ферм, що свідчить про велику кількість маленьких ферм і те, що за 3 минулі роки загальна кількість ферм майже не змінився. Це сприяє високій зайнятості в сільській місцевості, зокрема молоді.

Італія використовує 12,6 мільйонів гектарів для сільського господарства, і 50% цих земель розташовані в гірських або важкопрохідних районах.

Це не тільки підкреслює труднощі, пов'язані з природними умовами, але і відображає ефективність адаптації методів ведення сільського господарства.

Органічне виробництво становить 15 % від загальної площі сільськогосподарських угідь в 2021 році, 16% в 2022 році та 17% в 2023 році, що є одним з найвищих показників в ЄС та свідчить про стабільну позитивну динаміку зростання частки органічного виробництва з кожним роком.

Також країна має чітко розподілену регіональну спеціалізацію.

У 2023 році ВВП Італії зріс на 6,6% порівняно з попереднім роком до 2180 млрд євро. Це зростання було зумовлене збільшенням інвестицій та експорту, але країна продовжувала стикатися з такими викликами, як високий

державний борг, який становив приблизно 2,86 трильйона євро, що є близько 145% від ВВП країни та низьке зростання продуктивності. [24] Інфляція та низька реальна заробітна плата залишалися проблемою, що впливала на добробут домогосподарств протягом року.

Водночас високі темпи зростання супроводжувалися регіональною та соціальною нерівністю, а рівень безробіття серед молоді залишався високим. Крім того, державний сектор зіткнувся з труднощами в ефективному використанні та управлінні інвестиційними ресурсами, особливо в південних регіонах.

У 2024 році в Італії очікується стабільне економічне зростання на рівні близько 0,9% ВВП, як і в 2023 році. Очікується, що економічна активність відновиться завдяки поступовій реалізації проектів, що фінансуються в рамках Рамкової програми реконструкції та реінвестицій Європейського Союзу (RRF), але повільнішими темпами, оскільки підтримка інвестицій у житлове будівництво поступово зменшуватиметься. [25,26]

Першого серпня 2022 року Римська школа бізнесу презентувала дослідження «Агробізнес та зміна клімату в Італії. Вплив на ланцюжок поставок між молодіжним підприємництвом, технологіями та стійкістю» авторами виступили — Діана Лензі, викладач спеціалізованого магістра з менеджменту продуктів харчування та напоїв ; Роберто Реалі та Клаудія Ларічкіа, викладачі онлайн-магістра з управління агробізнесом, і Валеріо Манчіні, директор дослідницького центру RBS.

Аналізуючи інформацію викладену в цьому дослідженні, можна дізнатися, що у 2020 році в Італії щодня створювалося в середньому 236 підприємств, якими керували особи віком до 35 років, що загалом становило понад 86 тисяч підприємств. Дійсно, у 2020 році сільськогосподарський сектор очолював список за щорічною кількістю нових підприємств очолюваних особами віком до 35 років (понад 6000). Наразі в Італії налічується понад 55 тисяч агро- та лісогосподарських підприємств, якими керує молодь ,що

становить 8% сектору та 10% від загальної кількості підприємств, якими керує молодь.

Регіони де працює більшість молодих сільськогосподарських підприємців, це : Валле-д'Аоста (12%), Лігурія, Сардинія і Калабрія (11%), Базиликата і Кампанія (10%)та Сицилія (9%). На останньому місці — Марке, Фріулі-Венеція-Джулія та Абруццо (6%), Венето (5%) та Емілія-Романья (4%).

За показником стандартизованого виробництва з гектара — італійські фермерські господарства, якими керують люди віком до 35 років, посідають перше місце. В середньому молоді італійці досягають стандартної продукції з гектара на рівні 4964 євро. Загалом, стандартний вихід продукції з гектара, засіяного молодими італійськими фермерами, трохи менше, ніж у двічі перевищує середньоєвропейський показник (2592євро/га, -48%).

У всьому світі площі доступні для сільського господарства найбільше страждають. Посуха (46% території ЄС перебуває в стані тривоги), споживання землі та надмірна експлуатація є основними проблемами. Остання змушує людей переїжджати до міст і відмовлятися від екологічних систем, що є одним з головних екологічних ключів до сталого сільського господарства. «Довірити ці елементи проекту «розумних міст», який спрямований на планування процесів, означає переоцінку всього ланцюга постачання харчових продуктів і забезпечення сталої та зручної поведінки виробників», — каже Діана Ленці, одна з авторів дослідження. [27]

Зміна мислення означає переосмислення моделей і систем, які наразі регулюють виробництво та розподіл сільськогосподарської продукції. Сьогодні в Італії щорічно втрачається 1 866 000 тонн продовольства (Waste Watcher, 2022), що призводить до економічних втрат розмірі 7 мільярдів євро. Ця цифра не враховує втрати продуктів харчування на ранніх стадіях ланцюга постачання, тобто на етапі виробництва (60% від загального обсягу відходів).

Наприклад, розміщення на полицях продуктів, термін придатності яких наближається до завершення, автоматично знижує їхню ціну (Marketspy,

Mufruit, Hopenly). Однак існує багато інших інноваційних рішень для оптимізації процесів в аграрному секторі.

У дослідженні підкреслюється, що італійський агробізнес стикається з серйозними проблемами через зміну клімату, а екстремальні погодні явища, такі як посухи та повені, безпосередньо впливають на врожайність сільськогосподарських культур (особливо кукурудзи).

Також в цьому дослідженні викладено інформацію, в якій розглядаються нові технології, які можуть допомогти агробізнесу адаптуватися до нових кліматичних умов. Серед них — використання генетики для виведення культур, які потребують менше води, та впровадження нових методів ведення сільського господарства, які зменшують вплив на навколишнє середовище.

Молоді підприємці в аграрному секторі можуть відігравати важливу роль у впровадженні нових технологій і практик для вирішення проблем, пов'язаних зі зміною клімату. Дослідження вказує на необхідність навчання та підготовки молодих людей в галузі сільськогосподарської науки та техніки, щоб вони могли ефективно впроваджувати інновації на своїх фермах.

Економічне виробництво повернулося до рівня, що передував пандемії, але було загальмоване перебоями в торгівлі та різким зростанням цін на сировинні товари; реальний ВВП швидко відновився у 2021-22 роках після різкої рецесії, спричиненої пандемією COVID-19. Однак вплив військової агресії Росії проти України обмежує перспективи подальшого сталого зростання. Двома основними факторами, що впливали на зростання, були торговельні потоки (прямі та непрямі) та ціни.

Війна спричинила лише незначне падіння експортного попиту. Оскільки Росія та Україна становлять лише невелику частину експортного ринку Італії (близько 1% від загальної вартості експорту товарів та іноземних відвідувачів у 2022 році), прямий вплив був обмеженим. Однак попит на товари, вироблені в інших країнах ЄС з використанням італійських ресурсів та компонентів, також сповільнився. Це, разом з несприятливими міжнародними умовами

торгівлі, призвело до скорочення чистого експорту та зниження темпів зростання ВВП у 2022 році; очікується, що річне зростання ВВП впаде до трохи більше 1% у 2023-24 роках. [28, с.6]

Італія зменшила свою залежність від російського газу, але ціни на імпорт все ж зросли: До 2021 року Росія постачала 43% імпортованого газу, який широко використовується для виробництва електроенергії, промислових і побутових цілей. Італія швидко диверсифікувала свої джерела енергії, збільшивши імпорт газу з інших країн-постачальників, інтенсифікувавши виробництво електроенергії з відновлюваних джерел і використовуючи альтернативні види палива. Скоротивши споживання для промислових і побутових потреб, вона зменшила попит на газ, обмеживши при цьому вплив на рахунки за енергоносії. Однак різке зростання міжнародних цін на енергоносії та інші сировинні товари вплинуло на баланс поточного рахунку платіжного балансу Італії, який у 2022 році став дещо від'ємним.

Основною причиною інфляції є зростання цін на енергоносії, від якого найбільше страждають домогосподарства з низькими доходами. Ціни на енергоносії та промислову продукцію почали різко зростати у 2021 році через дефіцит поставок після пандемії та зростання транспортних витрат. Вони зростали ще швидше в першій половині 2022 року після вторгнення Росії в Україну. Ціни на імпортовані необроблені продукти харчування різко зросли, тоді як ціни на товари та послуги вітчизняного виробництва зросли помірно. Завдяки заходам уряду роздрібні ціни на енергоносії зросли не так сильно, як оптові. Наприкінці 2022 року ціни на енергоносії, особливо на газ, почали падати, а на початку 2023 року почали падати й ціни на інші товари.

Очікується, що це призведе до поступово знизить ціни на продукти харчування та послуги, а загальний рівень інфляції інфляція знизиться до 2,9% у 2024 році. Домогосподарства з низькими доходами найбільше постраждали від підвищення цін на енергоносії та продукти харчування, оскільки вони витрачають відносно високу частку своїх доходів на продукти харчування та енергоносії для житла. [28, с.6]

Виходячи з вище зазначеної інформації, стає зрозуміло, що жорстока війна в Україні мала значний вплив на італійський сільськогосподарський сектор, зокрема на молодих сільськогосподарських підприємців. Італія, яка значною мірою залежить від імпорту сільськогосподарської продукції, постраждала від перебоїв з експортом з України таких важливих сільськогосподарських культур, як пшениця, кукурудза та соняшникова олія. Ці перебої призвели до дефіциту пропозиції та зростання цін, особливо на світовому ринку зерна. Для молодих італійських аграрних підприємців це означало, серед іншого, різке зростання цін на сировину, яка використовується в сільському господарстві, що ускладнило їхню здатність підтримувати конкурентоспроможні ціни та прибутковість.

Крім того, енергетична криза, спричинена конфліктом, збільшила витрати італійських фермерів, оскільки багато з них залежать від енергоємних систем зрошення, транспорту та техніки. Ця ситуація особливо впливає на молодих фермерів. Багато з них займаються високотехнологічними ініціативами «Agriculture 4.0» і потребують стабільного та дешевого енергопостачання для підтримки свого технічного обладнання. [29]

Але війна прискорила перехід до більш сталого та натурального сільського господарства. Італія починає зосереджуватися на місцевому виробництві для місцевого споживання та відновлюваній енергетиці, щоб зменшити свою залежність від російського газу, що в довгостроковій перспективі може створити нові можливості для інновацій та зростання в аграрному секторі. Молоді підприємці, як правило, відкриті та легко адаптуються до нових технологій, тому вони можуть знайти можливості для впровадження систем відновлюваної енергетики та технологій автоматизації зменшити свою залежність від нестабільних зовнішніх ринків.

Коротше кажучи, хоча війна принесла такі виклики, як порушення ланцюгів постачання та збільшення витрат, вона також є можливістю для італійських агробізнесів, очолюваних молоддю, впроваджувати інновації та переходити до більш сталих практик.

2.2. Аналіз успішних кейсів молодіжного підприємництва в італійському сільськогосподарському секторі

За останні п'ять років італійське сільське господарство переживає процес відродження. Це сталося завдяки молодим людям, які, маючи навички та досвід роботи в інших секторах, привносять абсолютно інноваційні ідеї та погляди на бізнес, прибуток і стійкість. Вони роблять акцент на якості та сприяють культурному розвитку. Італія займає перше місце в Європі за кількістю молодих людей, зайнятих у сільському господарстві. [30]

Сільське господарство Італії завжди було невід'ємною важливою частиною національної економіки. В останні роки молоді підприємці відіграють важливу роль у розвитку сектору, впроваджуючи інноваційні рішення та екологічні заходи.

Розглянемо успішні приклади молодіжного підприємництва в італійському сільському господарстві (Додаток Б)

Варто додати, що молоді підприємці взялися за відновлення ферми Cascina Santa Brera біля Мілану, яка займалася біодинамічним сільським господарством. Вони створили модель агроекотуризму, яка включає організацію екологічних турів, навчальних курсів з органічного фермерства та пермакультури.

На фермі вирощують органічні продукти, відгодовують худобу та організовують освітні заходи для громадськості. Також ферма активно приймає волонтерів та організовує семінари та воркшопи з екології, пермакультури та сталого розвитку, що робить її важливим центром для тих, хто цікавиться екологічним активізмом та сільським господарством.

Тобто ця ферма є яскравим прикладом того, як молоді підприємці можуть не лише створити нове підприємство, а й відновити вже існуюче, але не прибуткове підприємство і зробити його ще більш успішним ніж воно колись було.

Також аналізуючи дані приклади можна зробити висновок, що більшість

молодіжних підприємств в сфері сільського господарства спеціалізуються на органічному фермерстві та виробництві, а також активному впровадженні інноваційних технологій виробництва. До того ж є поширеними стартапи, це сталося завдяки активній державній підтримці, зокрема організації низки навчальних програм, курсів та семінарів для молодих фермерів.

В Італії багато молодих підприємців використовують технології «Agriculture 4.0» для підвищення продуктивності фермерських господарств. Це включає використання алгоритмів, дронів, сільськогосподарських роботів та Інтернету речей для моніторингу та управління посівами. Італійські фермери, які використовують ці технології, значно підвищили прибутковість господарств, особливо в таких регіонах, як Ломбардія та П'ємонт.

За останні роки кількість сільськогосподарських підприємств, створених молодими людьми в Італії, стрімко зростає. В середньому щодня створюється 236 нових підприємств, і понад 6000 з них — в аграрному секторі. Молоді фермери, як правило, використовують екологічно чисті методи, займаються агротуризмом та органічним землеробством. [36]

Ці приклади показують, як молодим італійським підприємцям вдається успішно поєднувати традиційні методи ведення сільського господарства з інноваційними технологіями, біоекологічною відповідальністю та сучасними бізнес-моделями, такими як агротуризм, органічне виробництво та онлайн-продажі по всьому світу.

2.3. Аналіз вітчизняного досвіду підтримки молодіжного підприємництва в аграрному секторі: компаративістика з Італією

Як, неодноразово, було зазначено в цьому дослідженні — підтримка молодіжного підприємництва в аграрному секторі є важливим елементом економічного розвитку та зміцнення сільських територій. Молоді підприємці є носіями та ініціаторами впровадження нових ідей та технологій і сприяють

модернізації та підвищенню ефективності аграрного сектору. Незважаючи на різні економічні ситуації, географічне розташування та кліматичні умови, Італія та Україна мають спільну мету — забезпечити стале зростання та конкурентоспроможність аграрного сектору шляхом сприяння молодіжному малому та середньому підприємництву.

Після Другої світової війни в Італії було здійснено глибокі перетворення, що сприяли швидкому зростанню економіки: щорічний приріст ВВП становив 5,7 %. Виробництво сучасної Італії зорієнтоване на передові технології. Структура ВВП Італії подібна до інших європейських країн «великої сімки». [44]

Загалом структура економіки Італії поділяється на 3 сектори (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 - Структура економіки Італії

Первинний сектор	Вторинний сектор	Третинний сектор
Рослинництво (овочі, фрукти, оливки, виноград, зернові тощо); Тваринництво (велика рогата худоба, вівчарство, свинарство).	Виробництво машин та устаткування; Хімічна промисловість; Металургійна промисловість; Індустрія моди; Виробництво харчових продуктів та вин.	Туризм; Освіта; Швидкісні залізниці.

Джерело: складено за матеріалами [44]

У 2024 році підприємництво під егідою молоді в сфері сільського господарства Італії стикається з деякими проблемами, але воно демонструє потенціал для розвитку. Молоді підприємці часто отримують державну підтримку у вигляді грантів та субсидій, спрямованих на модернізацію фермерських господарств та впровадження інноваційних технологій. Особлива увага приділяється екологічному сільському господарству, переробці харчових продуктів та підвищенню ефективності виробництва.

Італія є лідером у вирощуванні оливок та виноградарстві, які становлять значну частину сільськогосподарського сектору. Значна кількість молодих підприємців працюють у цих сферах і користуються великим попитом у

внутрішніх та зовнішніх ринках. Тобто найбільше, молодіжне підприємництво розвивається саме в первинному секторі економіки Італії.

А також, молодіжне підприємництво в Італії відіграє важливу роль у модернізації економіки, особливо в контексті цифрових перетворень. Розширюючи доступ до ресурсів і спрощуючи редагування, що дозволяє значно підвищити їх ефективність.

В Україні також всі види економічної діяльності групують у три сектори економіки: первинний, вторинний і третинний сектори. (таблиця 2.5) [45]

Таблиця 2.5 - Структура економіки України

Первинний сектор	Вторинний сектор	Третинний сектор
Сільське господарство; Лісове господарство та лісозаготівля; Рибне господарство; Видобувна промисловість.	Переробна промисловість; Виробництво і постачання електроенергії; Будівництво.	Торгівля; Транспорт; Інформація та телекомунікації; Фінансова діяльність; Наукова та технічна діяльність; Освіта та охорона здоров'я; Туризм; Державне управління та оборона.

Джерело: складено за матеріалами [45]

В Україні ж молодіжне підприємництво найбільш розвинене в первинному та третинному секторах економіки.

Адже, вітчизняне молодіжне підприємництво розвивається в таких нішевих областях, як органічне сільське господарство і переробка сільськогосподарської продукції. Але потреба у великих початкових інвестиціях обмежує доступ молоді.

До того ж наша молодь активно впроваджує цифрові рішення, що знаходить застосування у сфері ІТ, маркетингу, онлайн-освіти та електронної комерції, а стартапи в галузі інформаційних технологій та креативної економіки створюють додаткові можливості для молоді.

Італія має давні традиції підтримки аграрного сектору та збереження культурного характеру сільської місцевості. Система підтримки молодих фермерів базується на низці програм, що фінансуються державою та Європейським Союзом.

Молоді підприємці в аграрному секторі Італії можуть отримати фінансову підтримку у вигляді грантів на придбання землі, техніки та інноваційного обладнання. Наприклад, в рамках програми PSR (Programma di Sviluppo Rurale) молоді фермери можуть отримати до 70% вартості своїх інвестиційних проектів.

Також, підтримка фермерів та сільських зацікавлених сторін в рамках Спільної аграрної політики (САП) в Італії на період 2023-2027 рр. здійснюється на національному рівні через Стратегічний план САП (ССП), який фінансується за рахунок коштів Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій (ЄСФРТ), Європейського фонду сільськогосподарських гарантій (ЄФГ) та національних внесків.

САП на 2023-2027 роки ґрунтується на підході, що базується на ефективності та результатах, і складається з десяти цілей, які визначають стратегічні плани країн ЄС у рамках САП. Вони поєднують цільові заходи, спрямовані на задоволення конкретних потреб та досягнення цілей на рівні ЄС.

Нинішня мережа (Національна сільська мережа) працює в рамках програмного періоду 2014-2022 рр. і буде функціонувати до грудня 2024 р., коли набуде чинності майбутня Національна мережа САП. Діяльність Національної мережі покликана сприяти переходу від програмного періоду 2014-2022 рр. до наступного (2023-2027 рр.) і спрямована на підвищення якості розвитку сільських територій та Стратегічного плану Спільної аграрної політики (САП СП), включаючи участь зацікавлених сторін та сприяння інноваціям. Крім того, заходи спрямовані на інформування потенційних бенефіціарів та громадянського суспільства про результати та можливості політики сільського розвитку та САП в Італії. [46]

Уряд Італії організовує низку навчальних програм, курсів та семінарів для молодих фермерів. Вони включають технічні курси, маркетингові стратегії, менеджмент та нові технології, які дозволяють молодим підприємцям краще адаптуватися до поточних ринкових умов.

Молоді італійські фермери мають можливість бути частиною кооперативів та асоціацій, які сприяють обміну досвідом та зміцненню їхніх позицій на національному та міжнародному ринках.

Україна також прагне сприяти розвитку молодіжного підприємництва в аграрному секторі, але темпи та масштаби підтримки залишаються обмеженими через економічні труднощі спричинені пандемією та війною. Отже, розглянемо як саме держава сприяє підтримці молодіжного підприємництва:

Уряд пропонує фермерам програми часткової компенсації вартості техніки та обладнання. Однак фінансування цих програм є обмеженим і нестабільним.

До того ж в Україні діють програми надання грантів для молодіжного бізнесу в агросекторі за підтримки міжнародних організацій (наприклад, USAID). Однак отримання грантів має свої труднощі, адже потребує відповідності суворим критеріям.

Навчальні та консультаційні проекти, організовані бізнес-асоціаціями та громадськими організаціями, мають на меті покращити знання та навички молодих підприємців в аграрному секторі. Молоді фермери в Україні мають доступ до онлайн-платформ, де вони можуть дізнатися про нові технології та кращі практики.

Українські органи влади заохочують кооперативний рух серед молодих фермерів, що сприяє обміну досвідом та підвищенню конкурентоспроможності.

До речі, в Кропивницькому також активно впроваджуються програми для підтримки молодіжного підприємництва через навчальні, консультаційні та фінансові ініціативи.

В червні 2023 року відкрився Центр підтримки підприємництва міської ради, це стало можливим завдяки перемозі проектної заявки у конкурсному відборі проектів від громад в рамках програми міжнародної допомоги

«EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП».

З моменту відкриття Центру організовано та проведено 9 навчальних семінарів-тренінгів, форум «Креативність та інновації в бізнесі», бізнес-ігри «Психологія грошей» і «Грошовий потік», індивідуальні консультації для підприємців з написання грантових заявок.

До активностей Центру долучилося майже 400 учасників та учасниць. Підсумковим заходом роботи Центру у 2023 році став нетворкінг для підприємців у форматі світового кафе. [47]

В порівнянні італійський та український досвід підтримки молодіжного підприємництва в аграрному секторі має разючі відмінності. (таблиця 2.6.)

Таблиця 2.6 - Порівняльна характеристика італійського та українського досвіду підтримки молодіжного підприємництва в аграрному секторі

Характеристика	Країна	
	Італія	Україна
Фінансова підтримка	Забезпечує більш ширший спектр грантів та субсидій для заохочення молоді до започаткування власного бізнесу в аграрному секторі	В Україні, незважаючи на наявність грантів, кількість програм та обсяги фінансування обмежені.
Навчання та інновації	Вкладає значні інвестиції у розвиток знань та навичок молодих фермерів для підтримки інновацій.	Навчальні програми в Україні здебільшого організуються приватними компаніями та міжнародними організаціями, без значної підтримки з боку держави
Інтеграція в ринки	Молоді італійські фермери мають можливість вийти на національні та міжнародні ринки через кооперацію та участь в асоціаціях	Кооперативний рух та механізми підтримки ринку все ще розвиваються в Україні, тобто знаходяться на етапі становлення.
Регулювання та бюрократія	Італія має більш розвинену нормативно-правову базу, яка заохочує участь молоді в аграрному секторі.	Бюрократичні перепони в Україні ускладнюють ліцензування та фінансування.

Джерело: складено за матеріалами [47]

Причин, через які Італія в підтримці молодіжного аграрного підприємництва далеко попереду України, існує декілька.

По-перше, членство Італії в Європейському Союзі (ЄС). Це дозволяє їй активно використовувати фонди розвитку сільських територій, особливо для молодих фермерів. Завдяки участі в Європейському фонді сільськогосподарського розвитку (EAFRD) Італія надає гранти та субсидії молодим людям для започаткування фермерства, покриваючи значну частину витрат на стартовий капітал, техніку, інноваційне обладнання та технічну модернізацію. Молоді італійські фермери можуть отримати до 70% інвестиційних витрат через такі програми, як Програма розвитку сільського господарства (PSR) на регіональному рівні. [47]

В свою чергу фінансова підтримка молодих фермерів в Україні менш розвинена через економічні обмеження та нерозвиненість фінансової інфраструктури. Держава відшкодовує частину вартості техніки та іноді підтримує грантові програми за допомогою міжнародних організацій, таких як USAID. [48] Однак доступність такої підтримки є обмеженою, а кількість програм не відповідає всім потребам молодих підприємців.

По-друге, молоді фермери в Італії мають доступ до освітніх програм, організованих державними та приватними установами, включаючи курси з управління фермами, маркетингу та використання новітніх технологій. У рамках CAP (Common Agricultural Policy) італійські підприємці також проводять спеціальний конкурс, спрямований на підвищення їх ділових навичок та знань з управління підприємствами. [49]

Навчальні програми для молодих фермерів в Україні здебільшого підтримуються міжнародними організаціями та бізнес-асоціаціями, такими як фермерські спілки, які організовують тренінги для покращення їхніх знань про сільськогосподарські технології та ринкові тенденції. Обмежена державна підтримка заходів з навчання молоді в аграрному секторі ускладнює доступ молодих фермерів до новітніх технологій та інформації.

По-третє, Італія полегшує доступ до ринків, підтримуючи розвиток кооперативів та інтеграцію молодих фермерів у ланцюжок поставок через асоціації та кооперативи. Крім того, САП сприяє розвитку кооперативного

руху та надає італійським фермерам можливість продавати свою продукцію на міжнародних ринках. Багато регіонів Італії активно підтримують розвиток молодих сільськогосподарських кооперативів, які дозволяють молодим підприємцям зміцнити свої позиції на ринку та зменшити операційні витрати.

Кооперативний рух в Україні лише нещодавно почав розвиватися. Незважаючи на зусилля уряду, спрямовані на заохочення кооперації, організаційно-правова база ще не повною мірою підтримує розвиток молодіжних кооперативів. Як наслідок, українські молоді фермери мають обмежені можливості виходу на внутрішні та зовнішні ринки та продажу своєї продукції на вигідних умовах.

І врешті, в Італії існує нормативно-правова база для підтримки молодих фермерів, включаючи спрощені процедури отримання грантів та субсидій. Завдяки підтримці Європейського Союзу зросла прозорість процесів ліцензування та регулювання фермерської діяльності, що дозволяє молодим фермерам швидше та ефективніше адаптуватися до ринкового середовища.
[47]

Регуляторна база в Україні ж є недостатньо розвиненою, а бюрократичні процеси становлять серйозну проблему для молодих підприємців. Труднощі в отриманні дозволів та обмежений доступ до фінансування ускладнюють започаткування та розвиток бізнесу для молодих людей. Це також відображається у відсутності достатньої правової підтримки для сприяння молодіжному підприємництву в аграрному секторі.

Та все ж в Україні не все так погано, адже держава активно впроваджує та просуває таку європейську програму, як «Еразмус для молодих підприємців».

Для молодих підприємців Erasmus – це програма обміну ЄС, яка надає підприємцям-початківцям можливість пройти стажування в досвідчених компаніях в інших країнах, які беруть участь у програмі єдиної неділі.

Загальною метою програми є розвиток підприємництва та підвищення конкурентоспроможності європейських малих та середніх підприємств, а

також підтримка потенційних підприємців- початківців та новостворених мікро- та МСП у країнах, що беруть участь у програмі «Єдиний ринок». [50]

Організації-посередники виступають місцевим контактом для програми Erasmus для молодих підприємців. Вони допомагають починаючим підприємцям шукати приймаючі компанії для стажування.

Обмін досвідом відбувається під час перебування з досвідченими підприємцями, щоб допомогти підприємцям-початківцям набути навичок, необхідних для управління невеликою компанією. Приймаюча сторона отримує вигоду від нового погляду на свій бізнес і має можливість працювати з іноземними партнерами або дізнаватися про нові ринки. [51,52]

Таким чином, державні програми підтримки молодіжного підприємництва в Італії є, буквально, одним з найважливіших інструментів зі створення нових можливостей та сприяння економічному розвитку. Завдяки фінансуванню, навчальним освітнім програмам та міжнародному співробітництву молоді підприємці отримують доступ до ресурсів, необхідних для реалізації своїх бізнес-ідей.

Незважаючи на виклики та проблеми економічного та соціального характеру, держава продовжує створювати сприятливі умови для розвитку молодіжного підприємництва, що сприяє зміцненню конкурентоспроможності італійської економіки на глобальному світовому рівні.

Однією з основних причин, чому молоді підприємці стикаються з труднощами під час започаткування бізнесу, є брак стартового капіталу. Саме тому уряди надають широкий спектр фінансових інструментів, таких як гранти, пільгові кредити та субсидії. Ці фінансові ресурси не лише покривають початкові витрати на відкриття бізнесу, але й гарантують довгостроковий розвиток підприємства.

В свою чергу, бізнес-інкубатори та акселератори мають вирішальне значення для розвитку молодіжного підприємництва в Італії. Ці програми надають фінансову підтримку, а також професійну допомогу, таку як наставництво, доступ до передових технологій, консультаційні послуги та

навчання. Ці програми надають молодим підприємцям знання та навички, необхідні для перетворення їхніх бізнес-ідей на успіх.

Фінансування є важливим аспектом державної підтримки, але підприємництво не може бути успішним без належної освіти та знань. Важливим елементом державних програм є освітні ініціативи, які надають молодим людям інструменти, необхідні для створення успішного бізнесу. Сюди входять курси з бізнес-планування, фінансового менеджменту і тайм-менеджменту, маркетингу та правових аспектів підприємництва.

Національні навчальні програми допомагають молодим підприємцям не лише вивчити основи бізнесу, а й набути практичних навичок для вирішення реальних бізнес-завдань. Співпраця з університетами та науково-дослідними установами забезпечує доступ до новітніх знань і технологій, що значно підвищує конкурентоспроможність молодих підприємці в країні та за кордоном. А така ініціатива Європейського Союзу, як «Еразмус для молодих підприємців», надає молодим підприємцям доступ до міжнародних ринків та можливість навчатися за кордоном. Це дозволяє їм обмінюватися досвідом з іншими європейськими підприємцями та будувати партнерські відносини, які можуть стати основою для майбутнього розширення.

Міжнародна співпраця дає італійським підприємцям доступ до передових технологій та інновацій, розроблених в інших країнах. Це є основою для швидшого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності італійських компаній на світовому рівні.

Отже, молодіжне підприємництво є потужною рушійною силою для економічного зростання та інновацій. Як одна з європейських країн з багатою історією підприємницької культури, Італія визнає важливість допомоги молодим людям у реалізації їхніх бізнес-ідей. Державні програми для молодіжного підприємництва є ефективним способом створення нових можливостей, стимулювання економіки та заохочення підприємництва серед молоді.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІТАЛІЙСЬКОГО ДОСВІДУ

3.1. Теперішній стан, виклики та проблеми молодіжного підприємництва в сфері сільського господарства України

Молодіжне підприємництво в українському аграрному секторі є важливим фактором сталого розвитку галузі. У сучасному економічному середовищі молоді підприємці стикаються як з перспективами, так і з викликами, які можуть сприяти їхньому успіху або перешкоджати їхній діяльності. В умовах війни, економічної нестабільності та мінливої державної політики підтримка молодіжного підприємництва в сільському господарстві набуває особливого значення.

До війни українське сільське господарство чітко вирізнялося з-поміж інших галузей народно-господарського комплексу, демонструючи досить високі темпи економічного зростання протягом тривалого періоду часу. Так, у період з 2009 по 2013 рік загальний обсяг виробництва сектору збільшився більш ніж на 25%, а під час кризи 2014-2015 років спричиненої здебільше гібридною військовою агресією з боку Росії на сході нашої країни, коли національна економіка впала на 16%, аграрії зазнали лише незначного скорочення виробництва.

У 2014-2015 роках, коли економіка впала на 16%, фермери скоротили виробництво лише на 3%, у 2016-2018 роках сектор зріс на 12%, а в 2021 році, останньому передвоєнному році, - на 16,4% порівняно з попереднім роком. [53, с.5]

Відповідно до вищезазначеної інформації, присутність України на світовому ринку продовольства зростає.

У 2018-2021 роках експорт аграрної та харчової продукції становив майже 43% від загального експорту товарів країни.

Молодіжне підприємництво в Україні є важливим інструментом для залучення молоді в економічне життя країни та вирішення соціально-економічних проблем.

За результатами опитування української молоді проведеного з 19 червня по 21 липня 2024 року Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) в межах програми USAID “Мріємо та діємо”, серед опитуваних осіб віком від 16 до 35 років, які тільки працюють або і працюють, і навчаються відсоток підприємців складає 18%.

Опитувані особи у віці 16-35 років, хто працює, але не є підприємцем, назвали наступні причини, які перешкоджають почати власний бізнес.(таблиця 3.1) [54]

Таблиця 3.1 - Основні причини, які перешкоджають почати власний бізнес

Відповідь	Кількість відповідей у відсотках
Немає стартового капіталу (грошей)	39%
Нестабільність через війну	24%
Брак знань, навичок	11%
Я не хочу займатись бізнесом	9%
Недостатньо впевненості у своїх силах	8%
Немає бізнесової ідеї	7%
Я не маю законних прав на відкриття бізнесу (вік, робота тощо)	4%
Весь час витрачаю на сім'ю	4%
Податки	3%
Весь час витрачаю на навчання	3%
Бюрократія, складна реєстрація або велика кількість довідок та документів, які потрібно додати до заявки	3%
Нестабільність	3%
Немає ділових партнерів	2%
Побоювання бути залученим у корупцію	2%
Конкуренція	1%
Немає підтримки з боку сім'ї та друзів	1%
Інше	13%
Важко відповісти/Немає відповіді	4%

Джерело: складено за матеріалами [54]

Незважаючи на активні зусилля, молоді підприємці складають всього 5-7% від загального числа працюючих молодих людей, в яких переважають малі та середні підприємства (ФОП). Основними проблемами для молодих підприємців як і раніше залишаються відсутність попиту, нестабільна політична ситуація і обмежений доступ до коштів.

Виділення молодіжного підприємництва як особливого сегмента підприємництва відбувається тому, що на відміну від інших видів підприємництва воно має свої специфічні ознаки, сильні і слабкі сторони зазначені в таблиці 3.2. [55]

Таблиця 3.2 - Сильні та слабкі сторони молодіжного підприємництва

Слабкі сторони молодіжного підприємництва	Сильні сторони молодіжного підприємництва
Незначний соціальний досвід	Висока інноваційна активність, інноваційність мислення
Відсутність ділової репутації	Висока мобільність, гнучкість підходів, швидкість реакції з освоєння нових ринків
Слабкі практичні навички застосування економічних законів	Високий рівень можливостей систематичного оновлення своїх підприємницьких знань і навичок відповідно до нових вимог виробництва і ринку
Проблема формування стартового капіталу	Потенційна здатність молодих людей витримувати підвищені трудові і нервові навантаження, які супроводжують підприємницьку діяльність, особливо на її стартовому етапі
Недолік особистих контактів в сфері бізнесу і у владно-управлінських структурах	Схильність молоді до ризику
Незахищеність від впливу бюрократичних структур	
Спокуса «тіньового» підприємництва	

Джерело: складено за матеріалами [55]

Багаторічний високий сільськогосподарський статус України в роки війни став одним з найважливіших факторів, що пом'якшили вплив конфлікту на продовольче забезпечення країни. Руйнування виробництва та збуту сільськогосподарської продукції, спричинене війною, створило передумови для подальшого розвитку аграрного сектору країни на засадах сталості та структурної збалансованості між виробництвом та експортом. Отже, має

відбутися поступовий перехід від вузькоспеціалізованої монокультурної структури сільськогосподарського виробництва та експорту до більш ефективної структури сільськогосподарського виробництва, що відповідає національним економічним інтересам.

Головною особливістю довоєнної моделі спеціалізації агропродовольчого експорту України була надмірна спеціалізація, переважно на сировині та вузькоспеціалізованій продукції. Ця модель формувалася під впливом розширення присутності великого капіталу, в тому числі іноземного, у вітчизняному аграрному секторі. Параметри цієї моделі значною мірою визначалися глобальними тенденціями соціально-економічного розвитку. Очевидно, що структура українського агропродовольчого експорту в післявоєнний період значною мірою визначалася світовими тенденціями соціально-економічного розвитку. [53, с.6]

Експерти вважають, що необґрунтовані та непослідовні інституційні реформи впродовж усіх років незалежності України створили несприятливі умови для підприємництва, які зберігаються і сьогодні.

Серед них – загроза корупції, наявність системних бізнес-ризиків та відсутність інституційних умов для легальної діяльності. [55, с.568]

Виходячи з цієї інформації, що вже нам відома, можна зробити висновок, що проблема молодіжного підприємництва загострюється, а уряд країни традиційно ухиляється від її вирішення. Загалом, сьогоднішні малі та середні підприємства працюють задля виживання і просто розчиняються серед усіх організацій через свою неконкурентну позицію в правовому полі.

Реальна картина розвитку молодіжного підприємництва в Україні навіює розчарування. Фактично, загальна кількість ФОПів визначається не тільки за рахунок відкриття нового підприємництва, але й за рахунок припинення роботи старого підприємництва. Подібні тенденції та висновки повною мірою стосуються і підприємницького розвитку української молоді. Так, до прикладу, у період 2022-2024 років вплив повномасштабної війни та економічних труднощів призвів до значного збільшення кількості закритих

молодіжних бізнесів в Україні. Крім того, на 54% зросла кількість закриття бізнесу приватними підприємцями, серед яких велика кількість молодих підприємців, особливо в таких секторах, як роздрібна торгівля та ІТ, майже 92 тисячі ФОПів припинили діяльність в Україні за перше півріччя 2024 року. Найбільше підприємців закрилося у травні та січні – понад 16 тисяч кожного місяця. [57]

Традиційно, лідером із кількості закритих ФОПів є Київ – понад 12 тисяч. У Харкові припинили діяльність 5,3 тисячі, 3,8 тисячі – в Одесі, 3,3 тисячі – у Дніпрі та 2,8 тисячі – у Львові серед яких велика кількість молодих підприємців, особливо в таких секторах, як роздрібна торгівля та ІТ. Як можна побачити, формальне збільшення кількості підприємців не призводить до зростання показників підприємницького розвитку.

З іншого боку, відбулися структурні зміни в секторі праці в цілому, зі збільшенням частки «непродуктивних» і соціально незначущих приватних підприємств. Це стосується зайнятості в будівництві, інфраструктурі та сфері послуг (транспорт, логістика та телекомунікації), фінансових послуг, корпоративних послуг та професійних занять. Водночас, зайнятість у сільському господарстві, переробній промисловості та інших секторах є малозначущою. Очікується, що найбільше зростання кількості фізичних осіб-підприємців спостерігатиметься в таких галузях як комп'ютерне програмування, тобто ІТ. Майже 11% нових ФОПів зареєстровано в цій категорії. Половина (друга і третя) ФОПів обрали неспеціалізовану роздрібну торгівлю продуктами харчування та косметичні послуги. [58]

Ще однією особливістю розвитку малого підприємництва в Україні є нерівномірність кількості та рівня розвитку малого бізнесу в Україні в міжрегіональному порівнянні [59]. Це пов'язано, головним чином, з наступними причинами.

По-перше, це пов'язано із загальною економічною ситуацією в тому чи іншому регіоні. Адже МСП напряму залежить від платоспроможності місцевого населення, стабільного розвитку промислового і

сільськогосподарського виробництва та рівня «бюджетної забезпеченості» регіону, на сьогоднішній день додався ще один прикрий чинник – наявність бойових дій на території регіону. Тому темпи розвитку молодіжного підприємництва є повільнішими у сільській місцевості, у так званих «депресивних» регіонах та регіонах чиї території потерпають від бойових дій спричинених російською збройною агресією проти нашої країни.

Заохочення молоді до започаткування власного бізнесу та розвиток молодіжного підприємництва є ключовими елементами стимулювання економічного розвитку України та вирішення проблеми безробіття. Ці особливо проблемні питання не можуть бути остаточно вирішені протягом останніх 33-х років, і, нажаль, Україна посідає останнє місце не тільки серед європейських країн, але й серед країн «ближнього зарубіжжя». Молодь як група населення займає особливе місце в структурі будь-якого суспільства і є перспективною групою населення для соціально-економічного розвитку держави. Вона стикається з інституційними труднощами при виході на ринок праці. Це стосується як зайнятості за підтримки держави та компаній, так і самозайнятості. Ця категорія є однією з найбільш вразливих груп на ринку праці. Реальність сьогодні така, що молоді люди перебувають у групі ризику, оскільки ринок праці пропонує їм мало сприятливих умов для працевлаштування, гідної заробітної плати та умов праці. Це призводить до соціальних проблем, таких як зростання соціальної напруженості. [60]

30-річний досвід соціально-економічного розвитку України свідчить, що існування молодіжного підприємництва та самозайнятості, не кажучи вже про його розвиток, є проблематичним через неспроможність та небажання держави розвивати цей сектор.

Статус олігархічної держави та великих корпоративних монополій, постійно-змінююче та суперечливе податкове законодавство, відсутність прозорих правил ведення бізнесу та адміністративні перепони для створення та становлення підприємницьких структур перешкоджають не лише розвитку цього сектору, а й його функціонуванню. Рівень підприємництва серед молоді

в Україні (близько 5%) [61] та рівень підприємницьких прагнень (близько третини молодих людей) є досить низькими. Звичайно, це приблизні цифри, оскільки відповідні державні інституції не мають можливості реєструвати та вимірювати цей сегмент. Крім того, низка умов, таких як брак знань та досвіду, складні економічні та політичні умови, недосконала система оподаткування молодіжного підприємництва та відсутність стартового капіталу, перешкоджають розвитку молодих людей з підприємницьким потенціалом.

Молоді підприємці беруть активну участь у розвитку сільського господарства, впроваджуючи інноваційні технології та нові методи ведення бізнесу. Однак, незважаючи на великий потенціал української території та великий ринок, молодіжна підприємницька діяльність в аграрному секторі є недостатньо розвиненою.

В останні роки спостерігається тенденція зростання інтересу молоді до розвитку ініціатив, пов'язаних з органічними продуктами, органічним землеробством та технологічними інноваціями для фермерів. Урядові програми, такі як гранти для молодих фермерів та кредити на розвиток аграрного сектору, сприяють зростанню кількості молодих підприємців у цьому секторі.

Розглянемо більш детально проблеми та виклики з якими стикаються молоді підприємці саме в сфері сільського господарства.

Фінансові обмеження — це одні з найбільших проблем, з якими стикаються молоді підприємці в українському аграрному секторі. Ці обмеженні охоплюють кілька аспектів:

Недостатній доступ до кредитів та позик - Українські банківські установи не завжди готові кредитувати молодих підприємців з наступних причин:

Високі відсоткові ставки — вартість кредитів залишається високою, особливо для сільськогосподарських підприємців, які не мають достатнього капіталу або застави.

Відсутність кредитної історії — молоді люди часто мають погану кредитну історію, що ускладнює отримання кредиту на вигідних умовах.

Складні вимоги до застави — молоді підприємці, особливо в аграрному секторі, часто не володіють нерухомістю або обладнанням, яке є достатньо дорогим, щоб банки могли прийняти як заставу. [62, с.143]

Поганий доступ до грантів та державних субсидій – програми державної підтримки існують, але їхня кількість, якість та фінансування є обмеженими. Крім того, молодим підприємцям часто важко отримати гранти з таких причин:

Складна бюрократія — процес отримання державних грантів та субсидій може забирати багато часу та бути заплутаним.

Нестабільна підтримка — війна та економічні кризи обмежують можливості держави надавати регулярну та стабільну фінансову підтримку підприємцям.[63, с.6]

Інвестиційні ризики – воєнний стан і нестабільність у країні ускладнюють залучення інвестицій у сільське господарство:

Ризик знищення або втрати активів через збройний конфлікт (особливо в районах, наближених до зон бойових дій) відлякує потенційних інвесторів.

Недовіра до довгострокових проектів — інвестори уникають вкладати кошти в довгострокові проекти через нестабільність і невизначеність, що обмежує розвиток молодого бізнесу. [64, с.51]

Брак або відсутність стартового капіталу — молодим підприємцям, особливо тим, що живуть у сільській місцевості, часто не вистачає коштів для інвестування у свій бізнес. Низькі доходи та відсутність заощаджень у молодих людей в цих регіонах роблять майже неможливим започаткування бізнесу без зовнішнього фінансування.

Застарілі технології та обмежений доступ до інновацій — є найбільшими бар'єрами для молодих аграрних підприємців в Україні. Проблема полягає в тому, що інновації в аграрному секторі часто дуже дорогі, а доступ до технологій обмежений різними факторами:

Висока вартість новітнього обладнання — новітні сільськогосподарські технології, такі як автоматизовані системи моніторингу стану ґрунту, дрони для оранки полів, високотехнологічні теплиці та новітні машини для збирання врожаю, є дуже дорогими. Для молодих підприємців, які щойно розпочали власну справу і не мають стартового капіталу, інвестувати в такі технології майже неможливо. [63, с.22]

Брак інфраструктури та знань — молоді підприємці часто не мають доступу до освітніх ресурсів та професійної підтримки, необхідних для впровадження інновацій. Наприклад, навіть якщо підприємці купують нове обладнання, вони потребують спеціальних знань та досвіду для його ефективного використання. Інфраструктура освіти та навчання новітнім технологіям в аграрному секторі в Україні є недостатньою. Це стосується не лише технічної підготовки, а й знань з управління бізнесом з використанням новітніх цифрових рішень, таких як штучний інтелект та автоматизація.

Втрата конкурентоспроможності — через відсутність доступу до технологій молоді підприємці втрачають можливість ефективно конкурувати на ринку:

На внутрішніх ринках вони програють великим компаніям, які вже використовують сучасні технології та знизили витрати за рахунок автоматизації процесів.

На зовнішніх ринках молоді фермери не можуть забезпечити високу якість та низьку собівартість продукції, що заважає їм виходити на міжнародні ринки та конкурувати з іноземними виробниками.

Недостатня підтримка молодого підприємництва в Україні, особливо в аграрному секторі, є однією з найважливіших проблем, що стримують розвиток цього сектору. Хоча держава запровадила певні програми, їх ефективність все ще є недостатньою з кількох причин:

Обмеженість програм державної підтримки — деякі державні програми спрямовані на підтримку молодих підприємців, такі як гранти для молодих фермерів та пільгове кредитування через Національний фонд підтримки

сільського господарства України. Однак кількість цих програм обмежена, а доступ до них може бути ускладнений. Молодим підприємцям часто важко отримати необхідну інформацію та пройти бюрократичні процедури.

Високий рівень бюрократії — процес подання заявок на отримання державних грантів та субсидій є складним і тривалим, що робить його недоступним для багатьох підприємців, які не мають досвіду роботи з державними установами.

Відсутність інформаційної підтримки — молоді фермери часто не знають про наявні бізнес-можливості через недостатнє поширення інформації та труднощі з доступом до консультацій.

Недостатня увага до потреб молоді — політики часто зосереджуються на підтримці великих сільськогосподарських підприємств, які мають більший економічний вплив і забезпечують більше робочих місць. Набагато менше уваги та підтримки приділяється молодим фермерам та підприємцям у сільській місцевості.

Малі та середні підприємства залишаються вразливими: Не маючи змоги конкурувати з великими агробізнесами через брак ресурсів та технологій, молоді підприємці часто стикаються з власними проблемами та опиняються на межі виживання.

Найголовнішою проблемою для молодих підприємців, на сьогодні, є війна в Україні, яка створює серйозні ризики для сільського господарства. Основні проблеми, з якими вони стикаються, включають руйнування інфраструктури, втрату земельних ресурсів, переміщення населення, нестачу робочої сили та загальну незахищеність ведення бізнесу.

До початку повномасштабної війни Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зерна у світі, експортуючи третину його виробництва. На Україну припадало 10% світового експорту пшениці, понад 14% кукурудзи та 47% соняшникової олії. Сьогодні, завдяки співпраці з партнерами, Україна залишається важливим постачальником на світові ринки зерна та соняшникової олії з часткою понад 10% у міжнародній торгівлі. У 2023 році

Україна експортувала 16,1 млн тонн пшениці до 65 країн світу, 26,2 млн тонн кукурудзи до 80 країн, 5,7 млн тонн соняшникової олії до 130 країн світу.

За оцінками ФАО, сільські домогосподарства в Україні зазнали збитків через війну на суму близько 2,25 млрд доларів США. Вони втратили 1,26 мільярда доларів США у рослинництві та 980 мільйонів доларів США у сільському господарстві. [65]

До основних ризиків відносяться:

1. Окупація та втрата території.

Агресивні бойові дії призвели до втрати контролю над частиною сільськогосподарських угідь, особливо на півдні та сході України. Багато молодих фермерів втратили землю та обладнання і були змушені покинути свої господарства. В Україні 25% сільськогосподарських домогосподарств зупинили або скоротили виробництво внаслідок війни, у прифронтових районах ця частка становить 38%. [65] Земля є основним ресурсом для сільського господарства, а її окупація, замінування та знищення унеможливує її обробіток, що ставить молодих підприємців у скрутне становище. У багатьох регіонах, особливо в Херсонській, Запорізькій, Луганській та Донецькій областях, земля була або окупована, або сильно пошкоджена, адже російська сторона застосовує проти України тактику «випаленої землі» - це цілеспрямоване знищення цивільної інфраструктури, житла, промислових об'єктів, сільськогосподарських угідь і природних ресурсів з метою позбавити українську армію підтримки і ресурсів, залякати місцеве населення та позбавити фермерів їх земель та можливості обробітку вцілілих угідь.

А дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, зокрема через зростання собівартості виробництва у 2022 р. чистий збиток становив 21 % для підприємств галузі сільського, лісового та рибного господарства (у 2021 р. – 11 %). Рівень рентабельності всієї діяльності у 2022 р. становив 14,1 % (у 2021 р. – 37,8 %). А обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне

господарство у 2022 р. становив 51439 млн грн, що на 26,1 % менше порівняно з 2021 р. [65]

2. Переміщення населення та дефіцит робочої сили.

Війна змусила мільйони українців покинути свої домівки. Значна частина сільського населення мігрувала за кордон і в безпечніші області України, що призвело до гострої нестачі робочої сили для сезонних сільськогосподарських робіт.

Дефіцит робочої сили: сезонні роботи, такі як посівна та збирання врожаю, потребують великої кількості працівників. Через переміщення та мобілізацію чоловічого населення молоді фермери стикаються з серйозними труднощами в отриманні робочої сили.

Міграція та втрата знань: Втрачається не лише фізична робоча сила, але й кваліфіковані фахівці, що впливає на інноваційні сільськогосподарські проекти, які розроблялися до війни.

3. Постійна небезпека та ризики для безпеки.

Ситуація є надто небезпечною для ведення бізнесу на підконтрольних Україні територіях через постійні обстріли. Підприємці ризикують втратити своє майно через ракетні обстріли, а польові роботи також небезпечні через наявність боєприпасів, що не вибухнули.

Мінні поля: багато територій у зонах конфлікту та поблизу них заміновано, що унеможлиблює обробку полів та збір врожаю. Це не тільки знижує продуктивність сільськогосподарських робіт, але й загрожує життю фермерів. Мінування території у 2022 році завадили фермерам використовувати 30% своїх земель для обробітку (5 мільйонів гектарів), а до 2023 року 25% площ були непридатні для використання.

4. Логістичні труднощі.

Цілеспрямовано руйнуючи зерносховища, продовольчі склади та логістичну інфраструктуру, в умовах, коли відсутність електроенергії восени та взимку 2022-2023 років ускладнила зберігання врожаю, наразі загальна місткість зруйнованих зерносховищ становить 8,2 млн тонн, тоді як одночасна

місткість постраждалих зерносовищ — 3,25 млн тонн. [65] Блокада портів та обмеження транспортних, протести польських фермерів на кордоні з Україною у 2023-2024 роках, які тривали кілька місяців, з пізньої осені 2023 року до квітня 2024 року. Спочатку блокаду організували польські водії вантажівок, які виступали проти умов ЄС щодо дозволу українським компаніям перевозити товари в Україну. Пізніше до протестів приєдналися фермери, які вважали, що імпортоване з України зерно шкодить місцевим сільськогосподарським підприємствам, фермери з інших країн ЄС, таких як Іспанія, Угорщина, Словаччина та Італія, також висловили свою солідарність з протестом польських фермерів.

Президент України Володимир Зеленський висловлював стурбованість протестами, заявивши, що блокада кордону порушує принципи європейської солідарності і що експорт з польського кордону становить лише 5% від загального експорту зерна з України. Як наслідок, фермери змушені віддавати перевагу більш дорогим альтернативним маршрутам, що збільшує собівартість продукції. [66]

3.2. Рекомендації щодо посилення державної підтримки молодіжного підприємництва України в сучасних умовах: адаптація італійського досвіду щодо державних програм з підтримки молодіжного підприємництва

У сучасному суспільстві молодіжне підприємництво відіграє все більш важливу роль в економічному розвитку. Маючи багату історію та культуру підприємництва, Італія активно впроваджує державні програми підтримки молодих підприємців. Ці ініціативи включають фінансову допомогу, навчальні програми та менторську підтримку, допомагаючи створювати нові підприємства та стимулювати економічне зростання.

Важливою характеристикою нової соціальної політики демократичних суспільств є те, що вона базується на молодіжній та прогресивній політиці. Сприяння зайнятості, делегування значної частини управлінських та наглядових повноважень молодим людям, а також активна участь молодих людей у формуванні та оцінці політики є цілями сучасної соціал-демократії.

В Італії молодіжні центри та простори створюються з 1970-х років. Ці центри є незалежними від організацій і просувають молодіжну культуру та соціальну активність. «Традиційна» молодіжна робота в Італії розпочалася на початку 1990-х років в результаті проектів, що фінансувалися ЄС. До того часу неурядові організації, скаутські організації, церкви та парафії конкурували за роль у забезпеченні соціальних та освітніх заходів і дозвілля для молоді в Італії.

Розглянемо одні з основних державних програм з підтримки молодіжного підприємництва в Італії:

Програма «Garanzia Giovani» («гарантії для молоді») – ця політика впроваджується урядом Італії за підтримки Європейського Союзу. Її мета – покращити ситуацію з працевлаштуванням молодих людей віком до 34 років, які не навчаються і не працюють. По суті, ця ініціатива є європейським планом боротьби з безробіттям серед молоді в країнах-членах ЄС. Він включає низку заходів, що підтримуються на міжнародному рівні. Різні країни-члени ЄС приєдналися до цієї ініціативи, щоб покращити можливості навчання та працевлаштування для молоді. [67]

Європейська комісія виділила кошти країнам з рівнем безробіття 25% і більше, в тому числі Італії. Кошти будуть інвестовані кожною країною-членом у навчання, проактивну політику профорієнтації, підтримки та допомоги для сприяння працевлаштуванню молоді. Основна мета — надати можливість знайти роботу або взяти участь у навчанні протягом декількох місяців.

За цією програмою італійські регіони мають завдання організувати, координувати та управляти ініціативами, запланованими на національному рівні. Для цього використовуються регіональні організації, центри зайнятості

та визнані приватні організації. У кожній з цих організацій є особа, відповідальна за реалізацію програми. Ці офіси визначають потреби та потенціал молодих людей, щоб визначити найбільш підходящий шлях для їхнього професійного досвіду [68].

Учасники програми «Galanzia Giovani» мають безкоштовний доступ до низки послуг. Серед них – допомога в пошуку можливостей для навчання, допомога в підготовці до співбесід, пошук роботи, підтримка підприємництва та відкриття власної справи, а також дистанційне навчання.

Фінансування ініціативи розраховане на 2021-2027 роки. Станом на 2024 рік програма залишається важливою ініціативою для працевлаштування молоді та підтримки молодіжного підприємництва.

Що стосується боку підтримки молодіжного підприємництва цією програмою, то послуги надаються з метою розвитку та вдосконалення підприємницьких навичок молодих людей віком 18-29 років та підтримки їх у започаткуванні самозайнятості або бізнесу. Підтримка надається як на національному, так і на регіональному рівнях, від початкового етапу до реалізації бізнес-ідеї, включно зі стимулюванням започаткування бізнесу.

Кваліфіковані оператори надають підтримку та цілеспрямоване навчання на етапі розробки підприємницького проекту, починаючи зі спеціалізованих навчальних курсів і закінчуючи підготовкою бізнес-плану, допомогою на початковому етапі та доступом до фінансування для перспективних підприємств.

Цей процес складається з двох етапів:

Експертне навчання та консультативна підтримка, щоб зрозуміти, як перейти від ідеї до дії та розробити бізнес-план, тобто документ, що узагальнює характеристики підприємницького проекту.

Доступ до фінансування для реалізації проекту з підтримкою викладачів з питань адміністративного, юридичного та фінансового менеджменту. [69]

ON — Oltre New businesses at zero interest призначений для мікро- та малого бізнесу, який складається переважно з молодих людей віком від 18 до 35 років або жінок різного віку на всій національній території. [70]

До участі в конкурсі допускаються компанії, в яких що найменше 51% акціонерів складають молоді люди віком до 35 років та жінки без вікового обмеження. Під більшістю тут мається на увазі як кількість жінок та/або молодих членів у структурі акціонерів, так і їхня частка в акціонерному капіталі. Наприклад, компанії, що складаються лише з чоловіків старше 35 років та жінки/чоловіка молодше 35 років, не мають права на фінансування і повинні мати підтвердження від третьої сторони. [70]

Компанії, створені протягом останніх п'яти років, мають право на фінансування за різними правилами та умовами, залежно від того, чи були вони створені менше трьох років, чи від трьох до п'яти років.

Фізичні особи також можуть подавати заявки на фінансування, якщо вони зобов'язуються заснувати компанію після отримання гранту.

Фінансування цієї ініціативи доступне для компаній, які реалізують інвестиційні проекти, спрямовані на започаткування нових підприємств або розширення, диверсифікацію чи трансформацію існуючої діяльності у виробничому та аграрному секторі, сфері послуг, торгівлі та туризму.

Поєднання безвідсоткових кредитів та безповоротних внесків може покрити до 90% загальних прийнятних витрат для бізнес-проектів вартістю до 3 мільйонів євро.

Розробка бізнес-плану повинна бути розпочата після подання заявки і завершена протягом 24 місяців з дати підписання угоди про фінансування.

Пільговий режим надається на стійці реєстрації: рейтинг або дедлайн відсутні. Заявки розглядаються в порядку живої черги.

Процес оцінювання складається з двох етапів:

Перший етап – це глибинна співбесіда для перевірки технічних, організаційних та управлінських навичок підприємницької команди, а також внутрішньої узгодженості та ринкового потенціалу фінансового проекту.

Заявникам, які пройшли співбесіду, пропонується інтегрувати інформацію про економічний та фінансовий план проекту в онлайн-платформу.

Оцінка заявки завершується другою співбесідою для оцінки економічної та фінансової стійкості ініціативи з точки зору запропонованих витрат і заявлених вигод.

Після завершення оцінки INVITARIA надасть фінансування та здійснюватиме моніторинг реалізації проекту. [70]

Проект *Nuove Idee Nuove Imprese* був заснований у 2002 році з метою заохочення та підтримки молодих людей з інноваційними ідеями та підприємців-початківців, які прагнуть створити інноваційний бізнес (або відновити власний бізнес молодих людей).

Проект має дві місії: Сприяти інноваціям в економічній та промисловій системах Ріміні, Форлі-Чезени, Равенни та Республіки Сан-Марино, а також надати молодим людям стимули для реалізації їхніх перспективних ідей як підприємців шляхом надання фінансової підтримки проектам-переможцям. Двоєдиною місією проекту є сприяння інноваціям в економічній та промисловій системі Республіки Сан-Марино.

Відповідно до цього бачення, дев'ять інституційних та асоціативних організацій з Романьї та Сан-Марино створили Комітет з просування, через який гнучка операційна структура та спеціальний Технічно-науковий комітет організували змагання, залучивши понад 4400 молодих людей. [71]

Erasmus for Young Entrepreneurs – це транскордонна програма обміну, яка дає новим підприємцям або початківцям підприємців можливість навчатися у досвідчених підприємців, які ведуть малий бізнес в інших країнах-учасницях.

Програма відкрита для підприємців, що мають постійне місце проживання в одній з 28 країн-членів Європейського Союзу, а також з Албанії, Вірменії, Боснії та Герцеговини, колишньої Югославської Республіки Македонія, Ісландії, Чорногорії, Молдови, Сербії, Туреччини та України. [72]

Участь в цій програмі можуть брати нові підприємці, які планують створити свій власний бізнес або вже розпочали діяльність протягом останніх 3-х років. Досвідчені підприємці, які володіють чи управляють малим або середнім підприємством в одній із країн-учасниць Програми.

Перебування в досвідченого підприємця дозволяє новим підприємцям набути навичок, необхідних для управління невеликою компанією, а також відбувається обмін досвідом. Для приймаючої компанії це дає новий погляд на свій бізнес, можливість працювати з іноземними партнерами та досліджувати нові ринки.

Також однією з найосновніших державних програм з підтримки молодіжного підприємництва в Італії є університетські програми навчання.

Італійські університети активно підтримують молодь у започаткуванні власної справи. Вони пропонують дослідницькі проекти, стажування та можливість розпочати бізнес під керівництвом професора. Багато університетів мають власні бізнес-інкубаційні центри, які допомагають студентам втілювати свої бізнес-ідеї в життя.

Одним з яскравих прикладів є інститут Centre International de Hautes Agronomiques Méditerranéennes (Середземноморський агрономічний інститут Барі).

Заснований у 1962 році, міжнародний центр передових середземноморських агрономічних досліджень (СІНЕАМ), є середземноморською міжурядовою організацією, до складу якої входять 13 країн (Албанія, Алжир, Єгипет, Франція, Греція, Італія, Ліван, Мальта, Марокко, Португалія, Іспанія, Туніс і Туреччина).

Вона управляється чотирма інститутами, розташованими в Барі (Італія), Ханья (Греція), Монпельє (Франція) і Сарагосі (Іспанія), а також Генеральним секретаріатом СІНЕАМ зі штаб-квартирою в Парижі.

СІНЕАМ має довгу історію, довжиною в роки, багатостороннього та регіонального співробітництва, забезпечуючи освіту та навчання, дослідження, технічну допомогу та розбудову потенціалу.

Він працює з адміністраціями, університетами, дослідницькими центрами, агенціями з питань співробітництва та розвитку, місцевими органами влади, громадянським суспільством та бізнесом для задоволення потреб населення та регіонів Середземномор'я. [73]

Середземноморський інноваційний центр підтримує інновації в агропродовольчому секторі за допомогою програм відкритих інновацій, створення та зміцнення ОПП (організацій підтримки підприємництва) та розвитку інноваційних екосистем. За останні п'ять років Центр підтримав 65 стартапів, зміцнив партнерські відносини з 45 компаніями, створив мережу з 65 бізнес-інкубаторів, акселераторів, організацій технічного обслуговування та бізнес-центрів у Середземномор'ї, надав 230 молодим людям нові професії та підтримав понад 100 бізнес-проектів. [74]

Наразі діє проект STARTUP10, який фінансується італійською кооперацією та керується CINEAM Bari, з метою посилити управлінські та інноваційні навички бізнес-інкубаторів, а потім підтримати понад 140 стартапів на шляху навчання та розвитку свого бізнесу в зеленій та блакитній економіці. Секторах, стартував 23 листопада 2023 року.

22 керівники бізнес-інкубаторів з Албанії, Алжиру, Боснії та Герцеговини, Єгипту, Ефіопії, Йорданії, Кенії, Лівану, Тунісу та Уганди взяли участь у семінарі під назвою «Проект STARTUP10 та можливі синергії з іншими видами діяльності CINEAM Bari щодо інновацій», під час якого акцент було зроблено на MIP – Середземноморське інноваційне партнерство (<https://mip.iamb.it/>) і платформу FEED (<https://www.feedcommunity.net/>), мережевий інструмент та інструмент обміну знаннями, створений CINEAM Bari під час її дії в районі Середземного моря. [75] (Додаток В)

В Італії CINEAM Bari використовує мережу з близько 200 організацій, включаючи дослідницькі, приватні компанії, підприємницькі та виробничі організації та установи. Завдяки цій мережі CINEAM Bari може своєчасно мобілізувати сотні професіоналів, які можуть працювати за кордоном та в Італії.

Приміщення інституту включають міжнародний кампус у Валенцано (Барі, Італія) та філію в Тріказе (Лечче, Італія), де діяльність з розбудови потенціалу здійснюється на постійній основі за допомогою як очних, так і дистанційних методів навчання. Кампус СІНЕАМ в Барі включає чотири лабораторії, експериментальні поля, теплиці, центр документації та Середземноморський інноваційний центр.

Також різні регіони Італії мають власні програми підтримки молодіжного підприємництва, включаючи регіональні гранти та ініціативи, спрямовані на економічний розвиток. Це дозволяє уряду підтримувати регіональні ініціативи з урахуванням специфічних особливостей кожного регіону.

Уряд країни, в свою чергу, створює онлайн-ініціативу, яка надає молодим підприємцям доступ до інформації, ресурсів та інструментів для ведення бізнесу. Це включає вебінари, онлайн-курси та інші навчальні матеріали.

Довоєнна Україна перебувала в процесі активного реформування різних сфер суспільного життя, в тому числі й економіки, зараз же цей процес сповільнився в десятки разів через військові дії на території країни, які потягли за собою безліч негативних наслідків. У цьому контексті досвід європейських країн, таких як Італія, є безцінним. Італія має багатий досвід розвитку промисловості, сільського господарства, інновацій та туризму, який може допомогти в проведенні реформ в Україні. Метою цього дослідження є саме аналіз можливостей застосування та адаптації італійського досвіду в Україні з урахуванням культурних, економічних та політичних особливостей двох абсолютно різних країн.

Суб'єкти малого бізнесу приймають активну участь у формуванні мережових форм організації молодіжної підприємницької діяльності. Володіючи підвищеною спроможністю до акумулювання та впровадження інновацій, малий бізнес приймає на себе функції інноватора у підприємницькій мережі.

Кластерні технології є однією з форм мережевої співпраці суб'єктів малого бізнесу з місцевими органами влади та інституціями регіону, яка знайшла широке впровадження як у розвинутих країнах, так і у країнах, що розвиваються.

Найбільший вплив на діяльність об'єднання малий бізнес відіграє в італійській моделі. Велика кількість малих підприємств в кластері обумовлює гнучке та рівноправне співробітництво між його учасниками, дозволяє підтримувати високий рівень міжгалузевої взаємодії та сприяє налагодженню як вертикальних, так і горизонтальних зв'язків. Слід відмітити, що в італійській моделі ініціаторами утворення кластерів виступають саме підприємства малого бізнесу, вони формують спеціалізацію об'єднання та використовують природній та інфраструктурний потенціал території. Крім того, членство в кластері не лише дозволяє малим підприємствам захистити регіональні ринки від іноземних товаровиробників, але й самим проводити активну зовнішньоторгову експансію. [76, с.74,75]

Відзначивши провідну роль підприємств малого та середнього бізнесу в становленні кластерної моделі інноваційного розвитку України, у 2010 році кластери були включені до Плану заходів щодо виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва як спосіб зміцнення їх кооперації і до Плану заходів з підтримки експортної діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва як засіб налагодження комунікативних зв'язків експортерів і підвищення ефективності експортних операцій. [76, с.76]

На сьогоднішній день Італія активно розвиває мережу бізнес-інкубаторів та акселераторів, які надають рекомендації, консультації та інвестиції молодим підприємцям. Яскравими прикладами такої підтримки є Інноваційний центр Enel, який підтримує інноваційні стартапи, та Луїс Енловес, один з найбільших бізнес-інкубаторів Італії, що надає всебічну підтримку молодим підприємцям. [77] Створення таких інкубаторів для України могло б стати важливим кроком у розвитку інфраструктури

підтримки підприємництва, а також можливістю взаємодії з інвесторами та експертами з різних секторів.

Як вже відомо Італія є однією з провідних сільськогосподарських країн Європи, особливо у вирощуванні винограду, оливок і фруктів, а також у виробництві високоякісних продуктів харчування. Високий рівень державної підтримки та використання сучасних технологій і методів зробили Італію головним гравцем на міжнародному сільськогосподарському ринку.

Зважаючи на сприятливі кліматичні умови для розвитку аграрного сектору, для України важливими є органічне землеробство, модернізація аграрного сектору та впровадження технологій сертифікації продукції. Зокрема, адаптація системи географічних зазначень (PDO та PGI) [78], що використовується в Італії, допоможе підвищити якість української продукції та зробити її більш конкурентоспроможною на європейському ринку.

Європейська їжа та напої відображають культурне розмаїття та багаті землі континенту. Схеми географічних зазначень ЄС захищають конкретні ноу-хау, автентичність та агро-екологічні умови.

Географічні зазначення включають захищені географічні зазначення (PGI) і захищені найменування походження (PDO). Ці схеми захищають назву продукту, який походить із певного регіону та дотримується певного традиційного процесу виробництва. Для PDO сировина має надходити з регіону походження, де мають відбуватися всі етапи виробництва. Що стосується PGI, то принаймні один із етапів виробництва, переробки чи підготовки відбувається в регіоні. [79]

Ще в Італії дуже поширені та розвинені державні програми, які надають фінансову підтримку молодим підприємцям через пільгові кредити, гранти та програми співфінансування. Одна з таких програм, Fondo Nazionale Innovazione, надає фінансування технологічним стартапам на різних стадіях розвитку. І що стосується стартапів, в Італії діє програма підтримки підприємництва, яка охоплює молодіжне підприємництво шляхом надання податкових пільг та пільгових кредитів. Зокрема, італійські стартапи можуть

скористатися податковими пільгами протягом перших кількох років своєї діяльності, що знижує вартість започаткування бізнесу для молодих людей. Уряд також пропонує податкові пільги інвесторам, які вкладають кошти в молодіжні проекти. [80,81] Адаптація цих практик в Україні сприятиме збільшенню обсягу інвестицій у молодіжний бізнес, знижуючи фінансове навантаження на початкових етапах діяльності, а також дозволило б молодим підприємцям отримати необхідне фінансування для розвитку свого бізнесу, особливо у сфері технологій та інновацій. У випадку України можна було б створити державний фонд для підтримки інноваційних стартапів та надання кредитів на пільгових умовах, використовуючи кошти надані ЄС для підтримки малого та середнього підприємництва в нашій країні, до прикладу, проект Європейської Комісії Business Bridge, який надаватиме фінансову підтримку українським малим і середнім підприємствам (МСП), які постраждали від війни. [82]

Ще однією особливістю італійського підходу є те, що держава виявляє великий інтерес до освітніх ініціатив, які допомагають молодим підприємцям здобути знання та навички, необхідні для ведення бізнесу. А Італійські програми, такі як «Еразмус для молодих підприємців», пропонують молодим людям можливість навчатися у досвідчених підприємців в Італії та закордоном. [83] Ця програма також фінансується ЄС і допомагає новачкам розвивати навички та досвід у реальному бізнес-середовищі. Подібні програми в Україні, за підтримки місцевих підприємців та міжнародних партнерів, нададуть новим талантам практичні знання та підвищать їхні шанси на успіх. Програми бізнес-тренінгів для молоді в Україні також мають великий потенціал, адже адаптація навчальних програм та менторська підтримка можуть допомогти студентам і молодим підприємцям здобути відповідні знання та розвинути управлінські та інноваційні навички.

Як вже відомо, молодіжне підприємництво є ключовим елементом економічного розвитку України, сприяючи створенню нових робочих місць, стимулюючи інновації та загальний добробут суспільства. Державна

підтримка молодіжного підприємництва є особливо важливою в сучасних умовах, коли молодь стикається з багатьма економічними викликами. Україна потребує стратегічного підходу до розвитку молодіжного підприємництва, включаючи розширення доступу до ресурсів, навчальних програм та фінансових інструментів.

Молодь є важливим суб'єктом державної політики. Активно реалізується молодіжна політика на регіональному та місцевому рівнях, проводиться робота із молоддю в територіальних громадах, розширюється участь молоді у процесах ухвалення рішень, утворені молодіжні центри різного рівня (у тому числі державна установа «Всеукраїнський молодіжний центр»), молодіжні консультативно-дорадчі органи, започатковано національний конкурс «Молодіжна столиця України», численні програми, конкурси і проекти для самореалізації та сталого розвитку молоді, виконується програма «Молодіжний працівник», здійснюється фінансова підтримка проектів молодіжних та дитячих громадських організацій, розвивається міжнародне молодіжне співробітництво та співпраця з міжнародними організаціями (зокрема, обміни молоддю між Україною і Республікою Польща, Україною і Литовською Республікою). [84]

Молодіжне підприємництво в Україні стикається з низкою проблем, серед яких обмежений доступ до фінансування, недостатня державна підтримка, низька фінансова грамотність населення та мало розвинена інфраструктура. Державна підтримка молодих підприємців часто обмежується разовими заходами та невеликими грантовими програмами, що не завжди допомагає молодим людям розвивати свій бізнес у сталий спосіб; пандемія COVID-19 та економічні труднощі, спричинені війною, серед іншого, зменшили доступність кредитів та сповільнили розвиток МСП, погіршивши, і без того не дуже райдужну, ситуацію.

Як вже стало відомо з цього дослідження, державна підтримка молодіжного підприємництва в Україні є досить слабкою через низку причин, які також були зазначені в цьому дослідженні.

Отже, щоб посилити українську державну підтримку молодіжного підприємництва країні, на мою думку, слід дотримуватися наступних рекомендацій:

Відповідно до Цілей сталого розвитку ООН, держава повинна законодавчим шляхом підтримувати та заохочувати активну участь усіх людей у соціальному, економічному і політичному житті незалежно від їхнього віку, статі, інвалідності, раси, етнічної належності, походження, релігії та економічного чи іншого статусу і забезпечити відповідальне прийняття рішень репрезентативними органами на всіх рівнях за участю всіх верств суспільства. [85]

Саме тому Україні варто співпрацювати з університетами, бізнес-інкубаторами та державними установами, щоб запропонувати програми, спрямовані на підвищення фінансової грамотності та розвиток підприємницьких навичок молоді. Це можуть бути модернізовані освітні програми в сфері фінансового менеджменту, маркетингу, управління персоналом і так далі, які б враховували сучасну економічну, політичну, соціальну та екологічну ситуацію в країні та світі та викладалися в школах та університетах, на тренінгах та курсах тощо. До прикладу, в Україні є Дія (скорочення від «Держава і я», англ. Diia) — мобільний застосунок, вебпортал і бренд цифрової держави в Україні, розроблений Міністерством цифрової трансформації України (Мінцифри України). Дію було вперше презентовано у 2019 й офіційно запуснено у 2020. [86] Серед представлених послуг є Дія.Освіта — національна едьютейнмент освітня платформа актуальних знань та навичок, де представлено багато освітніх серіалів, тестів та іншої інформації, за даними дослідження 2023 року, 59,6% українців володіють цифровою грамотністю як мінімум на базовому рівні. [87]

Саме таких платформ, які надають вільний доступ до освіти, в Україні має ставати більше.

Необхідно створити нові фінансові інструменти, які дозволять молодим підприємцям отримувати кредити на вигідних для них умовах. Такими

інструментами можуть бути державні гранти, субсидії та спеціальні кредитні програми з низькими відсотковими ставками та тривалими термінами погашення. Наприклад, державні програми мікрокредитування можуть забезпечити стартовий капітал для молодих людей для розвитку їхнього бізнесу. Особливо це актуально для молодих фермерів, адже техніка, обробка полів, сировина для посіву та обробки врожаю дуже дорого коштує і без підтримки з боку держави, в сфері грошового та матеріального забезпечення, вести бізнес в аграрній сфері молодим початківцям доволі складно.

Також, я вважаю, що процедури реєстрації бізнесу мають бути спрощені, особливо для молодих людей, які займаються інноваційною діяльністю. Зменшення бюрократичних перешкод, зниження податків (хоча б на певний період, коли бізнес тільки починає свій шлях) або забезпечення доступу до поліпшеної системи податкових пільг дозволить молодим підприємцям зосередитися на розвитку бізнесу, а не на адміністративних питаннях.

Це особливо актуально тому, що бюрократична система нашої країни з численними регуляторними бар'єрами затримує видачу ліцензій, сертифікатів та дозволів і перешкоджає новим бізнес-ініціативам. [88] Бюрократія породжує корупцію, адже підприємці змушені витратити багато сил та коштів на подолання бюрократичних процесів і можливо вдаватися до хабарів для пришвидшення процедур.

Корупція створює середовище незахищеності, недовіри та нестабільності, що відлякує потенційних місцевих та закордонних інвесторів від вкладення коштів у бізнес, особливо в молодіжне підприємництво. [88]

І врешті решт, державі варто більш популяризувати низку програм для підтримки молодіжного підприємництва, які реалізуються в Україні за підтримки Європейського Союзу. Наприклад, такі програми як:

Еразмус для молодих підприємців — це програма транскордонного обміну, яка надає можливість новим, молодим та амбіційним підприємцям набувати навичок і знань у досвідчених підприємців, які володіють малими підприємствами в інших країнах-учасниках цієї Програми, а досвідченим

підприємцям — дізнаватися про перспективи й нові бізнес-ідеї молодих підприємців, започатковувати співробітництво з іноземними партнерами. [89]

EU4Business — є всеохопним брендом для всіх проєктів, пов'язаних із мікро-, малими та середніми підприємствами, спрямована на створення робочих місць, розвиток та отримання прибутку для підтримки відновлення української економіки. [90]

EU4Youth – це спеціальна ініціатива, спрямована на підтримку молодих підприємців та внутрішньо переміщених осіб, яка надає гранти на розвиток бізнесу та можливості для навчання. Наприклад, програма дозволяє українським підприємцям отримати фінансування на придбання обладнання та витратних матеріалів для свого бізнесу. [91]

Ці програми особливо актуальні для України, в сучасних умовах економічної кризи та війни, тому молоді підприємці мають бути більш ознайомлені з ними.

Отже, аналізуючи інформацію викладену в третьому розділі, можна зробити висновок, що молодіжне підприємництво в українському сільському господарстві має великий потенціал та здібність до розвитку, особливо в контексті зростаючого попиту на сільськогосподарську продукцію та необхідності економічного відновлення сільських територій. Молодь як рушійна сила інновацій може відігравати важливу роль у впровадженні сучасних підходів та технологій, що підвищують продуктивність та конкурентоспроможність українського сільського господарства.

Італія та Україна застосовують кардинально різні підходи до підтримки молодіжного підприємництва в аграрному секторі. Італія вдало скористалася перевагами членства в ЄС і це дозволило їй залучити значне фінансування для підтримки молодих фермерів, а також розробити більше навчальних програм і правових механізмів для заохочення молоді до роботи в аграрному секторі. В Україні ведеться робота з підтримки молодих підприємців в аграрному секторі, але нормативно-правова база потребує вдосконалення, збільшення

фінансування та розробки навчальних програм, а також забезпечення умов функціонування молодіжного підприємництва в умовах економічної кризи та військових дій.

Допомогти Україні в змінах та реформах щодо державної підтримки молодіжного підприємництва як в аграрній сфері, так і загалом може адаптація та впровадження італійського досвіду підтримки молодіжного підприємництва.

Такі нововведення та вдосконалення вже існуючих інструментів, як запровадження податкових стимулів, розвиток інкубаторів та надання доступу до кредитів і навчальних програм допоможе українській молоді реалізувати свій підприємницький потенціал. Це не лише створить нові робочі місця, але й сприятиме загальному економічному зростанню України, а також створенню більш стійкого та прибуткового сільського господарства, залученню молоді до підприємництва в сільській місцевості.

Досягнення цих цілей потребує всебічної підтримки з боку держави та реформування, подолання корупції та залучення допомоги з боку європейських країн-партнерів. Завдяки таким діям, Україна зможе вийти на абсолютно новий рівень підтримки молодіжного підприємництва в сфері сільського господарства та в цілому підтримки підприємницької діяльності здійснюваною молоддю.

Це в свою чергу дасть потужний поштовх для відновлення, зміцнення та розвитку як внутрішньої, так і зовнішньої економіки держави.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу сформулювати наступні висновки:

Сучасний розвиток молодіжного підприємництва характеризується низькою часткою залученості молоді у сектор сільського господарства. Для збільшення темпів економічного розвитку сільського господарства необхідно створити об'єктивні економічні закони розвитку підприємництва в аграрному секторі та підвищити ефективність заходів державної підтримки сільського господарства, і звичайно, молодіжного підприємництва в сфері сільського господарства.

На сьогоднішній день молодіжне підприємництво відіграє одну з ключових ролей в економічному розвитку аграрного сектору країни. Завдяки молодим підприємцям в аграрний сектор впроваджуються новітні технології, інноваційні бізнес-підходи та сучасні практики управління, а сільські території мають шанс на квітучий розвиток, припинення відтоку молодого населення, розвиток інфраструктури та створення нових робочих місць. Аби цього досягти Україні слід почати впроваджувати успішний досвід підтримки молодіжного підприємництва європейських країн, однією з яких виступає Італія.

В межах кваліфікаційної роботи було розглянуто італійський досвід підтримки молодіжного підприємництва. У підсумку, констатовано, що Україні варто почати адаптацію та впровадження наступних дій та реформ: запровадження податкових стимулів; розвиток інкубаторів та акселераторів; надання доступу до кредитів; розвиток та інновації навчальних освітніх програм; активне використання допоміжних програм від європейського союзу; подолання корупції та бюрократії та сприяння розвитку та підтримці стартапів, що дасть змогу не лише створити нові робочі місця, але й сприятиме загальному економічному зростанню України, а також створенню більш стійкого та прибуткового сільського господарства, залученню молоді до підприємництва в сільській місцевості.

На жаль, зараз це особливо актуально для України, адже вона відома в світі як аграрна країна, але війна, спричинена росією на її території внесла свої нищівні корективи, серед них: перша і найголовніша — втрати земель та інфраструктури. Частина родючих земель, розташованих на Сході та Півдні країни зазнали значних руйнувань або забруднень через бойові дії, поля заміновані, а російські війська ведуть обстріли та бомбардування вцілілих земель, які знаходяться поблизу лінії бойового зіткнення, а також частина територій перебуває під окупацією, що скорочує обсяги орних земель та обмежує молодих фермерів у виборі локацій для діяльності, створює ризики для безпеки життя та здоров'я людей. Друга — фінансові труднощі та ризики, адже фінансові ресурси стали менш доступними, а молодим підприємцям важко знайти інвесторів через високі ризики, тому що ніхто не може гарантувати, що ці інвестиції себе окуплять. Війна обмежила доступ до грантів та кредитів, а відсоткові ставки зросли. Третя – це труднощі з логістикою. Блокада портів, закрите небо для перельотів та обмеження транспортних шляхів, а також блокада кордонів невдоволеними фермерами європейській країн ускладнили молодим підприємцям експорт своєї продукції. Як наслідок, фермери віддають перевагу більш дорогим альтернативним маршрутам, що збільшує собівартість продукції.

Молодь — це рушійна сила розвитку та принципово нових підходів, вона може відігравати важливу роль у впровадженні сучасних підходів та технологій, що підвищують продуктивність та конкурентоспроможність українського сільського господарства. А переймання італійського досвіду, де успішно реалізовано ряд ініціатив для підтримки молодих аграріїв таких як, надання грантів, доступу до пільгових кредитів та створення сприятливих умов для реалізації освітніх програм для молодих підприємців, програма «Garanzia Giovani» («гарантії для молоді») та Еразмус для молодих підприємців тощо. Це може стати корисним прикладом для України та сприяти більш сталому та прибутковому сільськогосподарському підприємництву та розпалити підприємницький дух молоді.

Констатовано, що державні програми підтримки молодіжного підприємництва в Італії є одним з найважливіших інструментів зі створення нових можливостей та сприяння економічному розвитку завдяки фінансуванню, навчальним освітнім програмам та міжнародному співробітництву молоді підприємці отримують доступ до ресурсів, необхідних для реалізації своїх бізнес-ідей. Все це стало можливим, зокрема, завдяки тому, що Італія вчасно та вдало скористалася перевагами членства в ЄС, що дозволило їй зібрати та залучити великі суми фінансування на підтримку молодих фермерів та розробити додаткові освітні програми, а також правові механізми, які заохочують молодь працювати, розвиватися та впроваджувати інновації в сільськогосподарському секторі.

Саме тому Італія, наразі, є однією з провідних та успішних країн в сфері підтримки молодіжного підприємництва в світі. А за працевлаштуванням молодих людей у сільському господарстві, маючи понад 55 тис. господарств станом на 2019 рік, які очолюють люди віком менше 35 років, Італія посідає перше місце в Європі. Основною перешкодою для молоді, яка розпочинає агробізнес з нуля, є необхідність у значних кредитах, оскільки, до прикладу, на Сардинії 1 га землі коштує 17 тис. євро, а в Лігурії – 108 тис. євро.

Крім того, Італія поступово впроваджує підприємництво в шкільну освітню систему, і весь цей процес все ще знаходиться на ранніх стадіях, але в майбутньому дасть змогу збільшити частку успішних підприємців і поліпшити економіку в цілому.

Отже, впровадження італійського досвіду підтримки молодіжного підприємництва стане неоціненним вкладом в розвиток молодіжного підприємництва в Україні, що в свою чергу допоможе українській економіці покращити свій стан в таких складних умовах, в яких вона перебуває зараз. Зменшить відтік молодого населення з країни, адже вони зможуть отримувати гідну освіту в своїй країні, матимуть підтримку з боку держави на всьому шляху створення власної справи та бачитимуть перспективи власного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Shumpeter, J. (1982). Theory of economic development (study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and the business cycle).
2. Madzihon, V.V. & Vachevskiy, M.V. (2011). Osnovy pidpriemnytstva ta pidhotovka pidpriemtsiv u systemi ekonomichnoi osvity [Fundamentals of entrepreneurship and entrepreneurship training in the economic education system]. Vachevskiy M.V. (Ed.).
3. Підприємницька діяльність: принципи, види, фонди, витрати, маркетинг. Реферат. DOI: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/21977/
4. Особливості підприємницької діяльності в аграрному секторі. DOI: <https://buklib.net/books/35056/>
5. 10 найкращих тенденцій, технологій та інновацій у сільському господарстві за 2022 рік. DOI: <https://mind.ua/publications/20250592-10-najkrashchih-tendencij-tehnologij-ta-innovacij-u-silskomu-gospodarstvi-za-2022-rik>
6. Розвиток молодіжного підприємництва в аграрній сфері: проблеми та перспективи. DOI: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/10116/1/3.pdf>
7. 5 навичок успішного бізнесмена. DOI: <https://gameblog.woc.org.ua/5-navychok-uspishnogo-biznesmena/>
8. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO). DOI: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data>.
9. МОЛОДІЖНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИНЕНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ. DOI: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/204.pdf
10. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА. DOI: http://www.agrosvit.info/pdf/24_2020/13.pdf
11. Алещенко Л.О. Молодіжне підприємництво як фундамент розвинутої економічної інфраструктури. Ефективна економіка. 2020.№ 11.
12. Офіційний сайт Євростат. DOI: <https://ec.europa.eu/eurostat>

13. Офіційний сайт Укрстат. DOI: <https://stat.gov.ua/uk>
14. Досвід ЄС. Як країна має підтримувати свого агровиробника. DOI: <https://nv.ua/ukr/opinion/dosvid-jes-jak-krajina-maje-pidtrimuvati-svogo-agrovirobnika-1278055.html>
15. Думанська І.Ю. Молодіжне інноваційне підприємництво як національна доктрина модернізації економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4. Т. 2. С. 194—200.
16. Особливості сільського господарства у сонячній Італії. DOI: <https://agroelita.info/osoblyvosti-silskoho-hospodarstva-u-soniachniy-italii/>
17. Istat – Agricultural Economy. DOI: <https://www.istat.it/>
18. Eurostat – Labour Input in Agriculture. DOI: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/statistics-explained>
19. FORUM ITALIA-GIAPPONE: XII EDIZIONE DUE PAESI, UNA VISIONE, MOLTE SINERGIE. DOI: <https://www.crea.gov.it/>
20. European Commission – Factsheets on Italy. DOI: <https://agridata.ec.europa.eu/>
21. European Commission – CAP Strategic Plan Italy. DOI: <https://agridata.ec.europa.eu/>
22. CREA – Organic Farming Report. DOI: <https://www.crea.gov.it/>
23. European Commission – Agriculture in Italy. DOI: <https://agridata.ec.europa.eu/>
24. Italy Government Debt to GDP. DOI: <https://www.bing.com/search?pc=OA1&q=Italy%20national%20debt%202023>
25. Economic forecast for Italy. DOI: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-surveillance-eu-economies/italy/economic-forecast-italy_en
26. Italy's Economic Outlook 2023-2024. DOI: <https://www.istat.it/en/press-release/italys-economic-outlook-2/>

27. The Pandemic and the war in Ukraine bring young people back to the land: to date 55,000 youth-led farms in Italy. DOI: <https://romebusinessschool.com/blog/agribusiness-climate-change-italy/>
28. 2023 Country Report. DOI: https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2023-06/ip236_en.pdf
29. Effects of Russia-Ukraine conflict on Italy. DOI: <https://www.theflorentine.net/2022/03/29/effects-of-russia-ukraine-conflict-on-italy/>
30. The movement of young Italian farmers who grow bio-intensive crops. DOI: <https://www.gamberorossointernational.com/news/the-movement-of-young-italian-farmers-who-grow-bio-intensive-crops/>
31. Офіційний сайт Fratelli Carli. DOI: <https://www.oliocarli.us/about-us/our-history>
32. Офіційний сайт OrtiAlti. DOI: <https://ortialti.com/>
33. Сайт з додатковою інформацією про OrtiAlti. DOI: <https://segnalidifuturo.com/item/orti-alti/>
34. Офіційний сайт Cascina Santa Brera. DOI: <https://www.cascinasantabrera.it/>
35. Офіційний сайт Fattoria la vialla. DOI: <https://www.lavialla.com/en/at-the-fattoria/what-we-do/written-about-us/>
36. Офіційний сайт Cascina Belmonte. DOI: <https://www.cascinabelmonte.it/>
37. Офіційний сайт Biofarm. DOI: <https://www.f6s.com/company/biorfarm#about>
38. Сайт з додатковою інформацією про Biofarm. DOI: <https://pitchbook.com/profiles/company/171279-37#overview>
39. Офіційний сайт Fondo Brugarolo. DOI: <https://www.fondobrugarolo.it/>

40. Офіційний сайт Vigneti Massa. DOI: https://winefogg.com/producers/vigneti-massa/?_im-iGbEDPKx=16821958524926345188
41. Офіційний сайт Agricultur. DOI: <https://www.agricooltur.it/>
42. Офіційний сайт Alce Nero. DOI: <https://int.alcenero.com/>
43. Офіційний сайт Giancarlo Cesi. DOI: <https://www.giancarlocesi.com/en/history/>
44. ІТАЛІЯ. За підручником «Географія: регіони та країни» 10 клас, автори С. Кобернік, Р. Коваленко. DOI: <https://geografiamozil2.jimdofree.com/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F/>
45. Практична робота «Аналіз секторальної моделі економіки». DOI: <https://naurok.com.ua/praktichna-robot-a-analiz-sektoralno-modeli-ekonomiki-248786.html>
- 45.САР: Дані країни. Італія. DOI: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/countries/italy_en
47. Центр підтримки підприємництва у Кропивницькому: надійні комунікації бізнесу влади та громади. DOI: <https://kr-rada.gov.ua/news/tsentr-pidtrimki-pidprimnitstva-u-kropivnitskomu-nadiyni-komunikatsiyi-biznesu-vladi-ta-gromadi-22-12-2023.html>
48. ГРАНТИ. Проєкт USAID від американського народу. DOI: <https://era-ukraine.org.ua/grants/>
49. Welcome to the Youth and Young farmers Gateway! DOI: https://ec.europa.eu/enrd/enrd-static/themes/youth-and-young-farmers/en/youth-and-young-farmers_en.html
50. Програма «Еразмус для молодих підприємців» шукає контактні пункти в Україні та Молдові. DOI: <https://euneighbourseast.eu/uk/opportunities/programa-erazmus-dlya-molodyh-pidpryyemcziv-shukaye-kontaktni-punkty-v-ukrayini-ta-moldovi/>

51. Програма «Еразмус для молодих підприємців»: ЄС розширює можливості для українців. DOI: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/programa-erazmus-dlya-molodyh-pidpryyemcziv-yes-rozshyryuye-mozhlyvosti-dlya-ukrayincziv/>

52. EU4Business: інтенсивне навчання з управління проектами для українських малих і середніх підприємств. DOI: <https://euneighbourseast.eu/uk/opportunities/eu4business-intensyvne-navchannya-z-upravlinnya-proyektamy-dlya-ukrayinskyh-malyh-i-serednih-pidpryyemstv/>

53. Виклики та наслідки агропродовольчої спеціалізації України у світовій економіці. DOI: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Vyklyky-ta-naslidky-ahroprodovolchoi-spetsializatsii-Ukrainy.pdf>

54. НАЦІОНАЛЬНЕ ОПИТУВАННЯ МОЛОДІ. DOI: https://static1.squarespace.com/static/627a2e40fe005402b6dbb84a/t/66b9a9c544a1db23e7468c3c/1723443655647/UNITY+YOUTH+Poll+2024_UKR.pdf

55. Формування молодіжного підприємництва в Україні та аналіз факторів впливу на його розвиток. DOI: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/1576/720-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-1483-1-10-20200116.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

56. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія, Львів : Вид-во ІРД НАН України, 2012. 568 с.

57. Закриття ФОПів в Україні зросло на 54%, а компаній – на 15%. DOI: <https://blog.youcontrol.market/zakrittia-fopiv-v-ukrayini-zroslo-na-54-a-kompanii-na-15/>

58. Офіційний сайт Vigneti Massa. DOI: <https://sdplatform.org.ua/blogs/socitaly>

59. Офіційний сайт «Garanzia Giovani». DOI: <https://www.anpal.gov.it/garanzia-giovani>

60. _Autoimpiego e imprenditorialità. DOI: <https://garanziagiovani.anpal.gov.it/-/autoimpiego-e-autoimprenditorialita>
61. ON - OLTRE NUOVE IMPRESE A TASSO ZERO. DOI: <https://www.invitalia.it/cosa-facciamo/creiamo-nuove-aziende/nuove-imprese-a-tasso-zero/a-chi-e-rivolto>
62. Nuove Idee Nuove Imprese. DOI: <https://www.nuoveideenuoveimprese.it/>
63. The European exchange programme for Entrepreneurs. DOI: <https://www.erasmus-entrepreneurs.eu/>
64. Centre International de Hautes Etudes Agronomiques Méditerranéennes Mediterranean Agronomic Institute of Bari. DOI: <https://www.iamb.it/about-us-2/ciheam/>
65. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. DOI: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>
66. A Journey in 10 MedAfrican countries for eco-innovations. DOI: <https://www.startup10medafrica.com/>
67. STARTUP 10 PROJECT KICKS OFF WITH TRAINING COURSE FOR INCUBATOR MANAGERS. DOI: <https://www.startup10medafrica.com/2024/03/22/startup-10-project-kicks-off-with-training-course-for-incubator-managers/>
68. Юридична газета онлайн. DOI: <https://yur-gazeta.com/golovna/youcontrol-2019-roku-kilkistpidpriemstv-v-ukrayini-zbilshilasya-na-4-a-fopivna-2.html>
69. Innovation hubs. DOI: <https://www.enel.com/company/our-commitment/innovation-hubs>
70. Geographical indications. DOI: https://europa.eu/youreurope/business/running-business/intellectual-property/geographical-indications/index_en.htm

71. Geographical indications food and drink. DOI: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/geographical-indications-and-quality-schemes/geographical-indications-food-and-drink_en

72. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА САМОЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ. С.143. DOI: [file:///C:/Users/Windows%2011/Downloads/CURRENT_SITUATION_AND MAIN PROBLEMS OF YOUTH ENTRE%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Windows%2011/Downloads/CURRENT_SITUATION_AND_MAIN_PROBLEMS_OF_YOUTH_ENTRE%20(2).pdf)

73. Новини Житомирської політехніки. С.22. DOI: <https://news.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/drajver-ekonomiky-1.pdf> с.6

74. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА САМОЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ. С.51. DOI: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39037/Monografia_2021.pdf?sequence=1

75. Poland is encouraging truckers and farmers to block thousands of Ukrainian trucks at the border. DOI: <https://english.elpais.com/international/2023-11-29/poland-is-encouraging-truckers-and-farmers-to-block-thousands-of-ukrainian-trucks-at-the-border.html>

76. МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ. С.74,75,76 DOI: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2011/2011_mono_Butenko.pdf

77. Geographical indications. DOI: https://europa.eu/youreurope/business/running-business/intellectual-property/geographical-indications/index_en.htm

78. Дія (сервіс). DOI: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D1%8F_\(%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D1%8F_(%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81))

79. Про проєкт Дія.Освіта. DOI: <https://osvita.diiia.gov.ua/about>

80. Основні перешкоди та ключові аспекти розвитку підприємництва в Україні. DOI: <https://conf-keip.kpi.ua/article/view/294371>
81. Supporting Youth Entrepreneurship in Italy. DOI: <https://docslib.org/doc/12977993/supporting-youth-entrepreneurship-in-italy>
82. €3.75 million to support Ukrainian SMEs affected by war: ‘Business Bridge’ project open. DOI: https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/eu375-million-support-ukrainian-smes-affected-war-business-bridge-project-open-2024-03-21_en
83. Erasmus for young entrepreneurs. DOI: <https://www.erasmusforentrepreneurs.eu/en/home-en/>
84. Указ Президента України Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
85. Youth and the SDGs. DOI: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/youth/>
86. ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ ТА КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ. DOI: <https://conf-keip.kpi.ua/article/view/294371>
87. Дія (сервіс). DOI: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D1%8F_\(%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D1%8F_(%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81))
88. Про проєкт Дія.Освіта. DOI: <https://osvita.diia.gov.ua/about>
89. Еразмус для молодих підприємців. DOI: <https://uccr.org.ua/international-projects/programa-es-erazmus-dlia-molodikh-pidpriiemtsiv>
90. Підтримка малого та середнього бізнесу – ключовий пріоритет допомоги ЄС Україні. DOI: <https://eu4ukraine.eu/wp-content/uploads/2023/11/UA-informer-A4.pdf>
91. The eu’s response to the war in ukraine and cooperation between ukraine and the eu. DOI: <https://eu4ukraine.eu/en>